

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА
АКАДЕМІЯ»**

ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК

Кафедра кримінального та кримінального процесуального права

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

На тему:

**СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАКОННІСТЮ РІШЕНЬ
ДИСЦИПЛІНАРНИХ ОРГАНІВ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО
ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІ**

**JUDICIAL CONTROL OVER THE LEGALITY OF DISCIPLINARY
BODIES' DECISIONS TO HOLD A JUDGE DISCIPLINARILY LIABLE**

Виконав:

Студент 2 року навчання магістерської програми за спеціальністю “Право”

Летута Андрій Олександрович

andrii.letuta@ukma.edu.ua

Керівник магістерської роботи:

Бойко Андрій Михайлович,

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального та
кримінального процесуального права НаУКМА*

Київ 2025

Декларація академічної доброчесності

Я, Летута Андрій Олександрович, студент 2 року навчання магістерської програми за спеціальністю «Право» факультету правничих наук НаУКМА підтверджую таке:

- написана мною магістерська робота на тему «Судовий контроль за законністю рішень дисциплінарних органів про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених, п. 3.1. Положенням про академічну доброчесність здобувачів освіти у НаУКМА, зі змістом якого я ознайомлений;
- я заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичним її друкованій версії.

Летута Андрій

13.04.2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАКОННІСТЮ РІШЕНЬ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	9
1.1. Міжнародні стандарти щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності	9
1.2. Стандарти дисциплінарної відповідальності судді у практиці Європейського суду з прав людини	21
РОЗДІЛ 2. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАКОННІСТЮ РІШЕНЬ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	37
2.1. Судовий контроль за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності в окремих державах загальної системи права	37
2.2. Судовий контроль за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності в окремих державах континентальної системи права.....	44
РОЗДІЛ 3. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАКОННІСТЮ РІШЕНЬ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	56
3.1. Особливості оскарження до суду рішень дисциплінарних органів про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.....	56
3.2. Межі судового контролю за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності	59
3.3. Аналіз судової практики щодо розгляду скарг на рішення дисциплінарних	

органів про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.....	66
3.4. Удосконалення національної моделі судового контролю за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності з урахуванням кращих практик зарубіжних держав.....	81
ВИСНОВКИ	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	92

ВСТУП

Актуальність теми. Забезпечення незалежності судової влади та суддів є ключовим чинником у побудові правової держави та гарантією справедливого правосуддя. Водночас, незалежність суддів не може бути абсолютною - держава зобов'язана створити ефективний механізм дисциплінарної відповідальності суддів, що гарантує дотримання ними етичних та професійних стандартів. У цьому контексті виникає необхідність у належному балансі між принципом незалежності судової влади та суддів і принципом підзвітності суддів суспільству.

Одним із ключових елементів такого балансу є судовий контроль за рішеннями дисциплінарних органів, які притягають суддів до відповідальності за дисциплінарні проступки. Судовий контроль виступає важливим запобіжником від зловживань та помилок у дисциплінарних провадженнях про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, забезпечуючи дотримання права судді на активний захист та забезпечення права на справедливий розгляд дисциплінарної справи незалежним і безстороннім дисциплінарним органом.

Судовий контроль виконує ключову роль у досягненні належного балансу між необхідністю забезпечення дисциплінарної відповідальності суддів за порушення обов'язків судді та захистом їх від можливого свавілля з боку дисциплінарних органів. Завдяки судовому контролю стає можливою перевірка рішень органів дисциплінарної юрисдикції на предмет їх законності та обґрунтованості.

Окрему увагу варто приділити аспекту суспільної довіри до суддів. Прозорість та об'єктивність дисциплінарних процедур напряду впливають на функціональну легітимність суддів в очах громадськості. Судовий контроль дозволяє зміцнити цю довіру, слугуючи засобом забезпечення відповідності дій дисциплінарних органів стандартам справедливого суду.

Ще одним важливим вектором є утвердження принципу верховенства права.

Судовий контроль гарантує, що дисциплінарні рішення приймаються виключно на підставі закону, з дотриманням процесуальних норм, а не внаслідок впливу сторонніх факторів чи упереджень. Водночас аналіз судової практики в цій сфері відкриває можливість для виявлення недоліків і прогалин у чинному регулюванні, що, своєю чергою, стимулює оновлення нормативно-правової бази.

Особливого значення набуває приведення національної системи дисциплінарної відповідальності суддів у відповідність до міжнародних стандартів. Як держава, що декларує курс на європейську інтеграцію, Україна зобов'язана впроваджувати підходи, які відповідають стандартам Ради Європи, Венеційської комісії та інших міжнародних інституцій щодо забезпечення права судді на справедливий розгляд дисциплінарної справи.

Таким чином, дослідження механізмів судового контролю у сфері дисциплінарної відповідальності суддів має важливе як теоретичне значення, так і вагому практичну цінність у контексті зміцнення правової системи, утвердження принципів справедливості та правової держави.

Актуальність обраної теми зумовлена як практичними викликами, що виникають у процесі реалізації дисциплінарної відповідальності суддів, так і потребою у вдосконаленні національного механізму судового контролю у відповідності до міжнародних стандартів і кращих зарубіжних практик. Особливої уваги заслуговує діяльність дисциплінарних органів Вищої ради правосуддя, а також практика Верховного Суду, який здійснює перегляд таких рішень пленарного складу Вищої ради правосуддя.

Значний науковий доробок у сфері дослідження дисциплінарної відповідальності суддів належить таким ученим, як В. Стратонов, І. Жигалкін, Т. Пашук, Н. Антонюк, О. Верба-Сидор, Л. Виноградова, А. Малярєнка, В. Грищук, С. Подкопаєв, Л. Палюх, В. Пашакура, А. Мірошніченко, Р. Бондарчук, А. Бойко, Р. Куйбіда, М. Серєда, М. Хавронюк та інші дослідники, чия праця стала важливим теоретичним підґрунтям для подальших розвідок у цій галузі.

Мета й задачі дослідження. Метою роботи є дослідження сутності та особливостей судового контролю за законністю рішень дисциплінарних органів, аналіз правозастосовної практики (зокрема рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), практики Великої Палати Верховного Суду, рішень Дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя) притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, а також напрацювання пропозицій щодо удосконалення правового механізму з урахуванням міжнародного досвіду.

Для досягнення вказаної мети в роботі поставлено й вирішено такі основні **задачі:**

- проаналізувати міжнародні стандарти щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності;
- дослідити стандарти дисциплінарної відповідальності судді у практиці ЄСПЛ;
- охарактеризувати судовий контроль за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності в окремих державах загальної системи права;
- виокремити судовий контроль за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності в окремих державах континентальної системи права;
- з'ясувати особливості оскарження до суду рішень дисциплінарних органів про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності;
- розкрити межі судового контролю за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності;
- проаналізувати судову практику щодо розгляду скарг на рішення дисциплінарних органів про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності;
- визначити засади удосконалення національної моделі судового контролю за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності з

урахуванням кращих практик зарубіжних держав.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Предметом дослідження є здійснення судового контролю за законністю рішень дисциплінарних органів про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності.

Методи дослідження. У процесі написання роботи було використано комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження, які забезпечили всебічне вивчення теми, аналіз законодавства, судової практики та наукових джерел. Діалектичний метод застосовано як основний методологічний підхід, що дозволив розглядати інститут судового контролю за рішеннями дисциплінарних органів у постійному розвитку та взаємозв'язку з іншими правовими інститутами. Формально-юридичний метод використано для аналізу нормативно-правових актів, які регулюють процедуру притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, зокрема законів України, рішень Вищої ради правосуддя, а також практики Верховного Суду. Порівняльно-правовий метод дав можливість зіставити національне законодавство з міжнародними стандартами та кращими практиками зарубіжних держав у сфері дисциплінарної відповідальності суддів. Історико-правовий метод застосовано для вивчення еволюції підходів до притягнення суддів до відповідальності в Україні та формування судового контролю як інструменту перевірки рішень дисциплінарних органів. Системно-структурний метод дозволив дослідити місце і функції судового контролю в системі гарантій незалежності суддів та забезпечення верховенства права.

Застосування зазначених методів дало змогу забезпечити глибоке теоретичне осмислення проблематики, сформулювати обґрунтовані висновки та запропонувати напрями вдосконалення механізмів судового контролю.

Нормативно-теоретичну базу дослідження становлять положення Конституції України, чинне законодавство України, рішення дисциплінарних палат

Вищої ради правосуддя, а також узагальнені правові підходи, сформульовані у практиці Верховного Суду. У ході роботи було також здійснено аналіз законодавства іноземних держав, наукових праць у сфері теорії права та матеріалів, що відображають актуальні аспекти судової практики.

Структура роботи побудована відповідно до поставленої мети й завдань дослідження і включає вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАКОННІСТЮ РІШЕНЬ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1.1. Міжнародні стандарти щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності

Процеси інтеграції, які відбуваються в різних куточках світу між державами, що мають відмінні правові традиції, різняться швидкістю, методами, формами та змістовним наповненням. Ключовою умовою таких інтеграційних змін є створення єдиного правового простору для регулювання міжнародних відносин шляхом узгодження національного законодавства з загальновизнаними міжнародними стандартами. У контексті реформування національної судової системи терміни «міжнародні стандарти» та «європейські стандарти» широко застосовуються політиками, правознавцями, науковими експертами та громадськими діячами. Наприклад, при розробці доктринальних підходів до гармонізації законодавства України щодо судоустрою та статусу суддів з міжнародними стандартами необхідно здійснити глибокий аналіз поняття «міжнародні стандарти».

У юридичній енциклопедії це визначення трактується як міжнародно-правові норми і принципи, що регулюють поведінку суб'єктів міжнародного права в різних аспектах міждержавної взаємодії. Такі стандарти встановлюють певні мінімальні вимоги, яких повинні дотримуватися всі країни. Вони містяться в міжнародних угодах, інших джерелах міжнародного права, а також у документах, що видаються міжнародними організаціями, але не завжди мають обов'язкову юридичну силу [1, с. 615]. Проте жоден міжнародно-правовий документ, який закріплює ці стандарти, не містить чіткого визначення поняття міжнародних правових стандартів.

Своє бачення міжнародних стандартів сформулював професор В. М. Баймуратов. Він вважає, що процес підписання між державами міжнародних угод

із ключових питань міжнародних відносин, їх легалізація та виконання є механізмом розробки та прийняття міжнародних норм поведінки, що мають нормативний, типізований і передбачуваний характер. Завдяки своїй обов'язковості та повторюваності вони набувають міждержавного значення і, в ширшому контексті, визначаються як міжнародні стандарти [2, с. 20-21]. Водночас слід наголосити, що укладення міжнародних договорів не завжди означає створення міжнародних правових стандартів.

Розглядаючи європейські міждержавні правові системи, Л. А. Луць визначає загальновизнані європейські правові стандарти як уніфіковані принципи та норми, що закріплені в основних джерелах права регіональних міждержавно-правових систем. Вони встановлюють мінімальні правові вимоги до правових систем держав-учасниць [3, с. 175].

Теоретико-методологічні особливості дослідження поняття та сутності міжнародних правових стандартів зумовлюються тим, що ці стандарти не можна аналізувати ізольовано від розвитку всієї правової системи, її галузевих і структурних елементів. Водночас будь-які міжнародні стандарти мають автономний і незалежний характер, оскільки вони формуються в межах конкретної правової системи, відображають її еволюцію та виконують спеціалізовану регуляторну функцію.

Таким чином, міжнародні стандарти мають взаємодію не тільки з галуззю права, до якої вони належать, а й з усією правовою системою та суспільними відносинами, що регулюються відповідними галузевими правовими нормами та інститутами [4, с. 241]. Наприклад, аналіз інститутів судоустрою та статусу суддів демонструє, що міжнародні стандарти в цій сфері охоплюють не лише окремі законодавчі положення, які регулюють діяльність судових установ, а й всю систему національного законодавства, конституційні інститути (президента, парламент) і пов'язані суспільні відносини.

При вивченні основних положень ключових міжнародних документів варто

зазначити, що стандарти в сфері судоустрою та статусу суддів, зокрема щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності сформульовані доволі чітко. Проте їх ефективне впровадження вимагає усвідомлення багаторівневої структури та специфіки цих стандартів. Важливими є такі аспекти, як визначення джерел їхнього закріплення, підтвердження фактичної наявності міжнародних стандартів у цій сфері, встановлення їхньої обов'язковості, необхідність відповідного тлумачення, а також їх застосування в науковій та практичній діяльності.

У працях деяких дослідників простежуються спроби розкрити системну природу міжнародних правових стандартів у сфері судоустрою та статусу суддів. Так, І. В. Назаров виділяє кілька основних джерел правових стандартів: а) ключові міжнародні акти, що містять універсальні принципи функціонування судової влади (наприклад, Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року); б) практика Європейського суду з прав людини, який у своїй діяльності формує розширене тлумачення принципів Конвенції про захист прав людини, що дає змогу точніше визначати їхнє застосування в конкретних ситуаціях; в) спеціалізовані міжнародно-правові акти (наприклад, Європейська хартія про закон «Про статус суддів» 1998 року [5], Основні принципи щодо незалежності правосуддя, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН [6], Рекомендація № R 94 (12) «Незалежність, ефективність та роль суддів», ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 1994 року тощо [7]); г) стандарти Європейського Союзу щодо організації судових систем (зокрема, важливим актом є Хартія Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 року [8]). Також для розуміння правосуддя в країнах ЄС необхідно враховувати особливості європейського права, структуру та функціонування наднаціональних органів, зокрема Суду Європейського Союзу [9, с. 352].

Оригінальну концепцію формування стандартів національної судової системи запропонував В. Д. Бринцев, виокремивши такі категорії:

- комплексні стандарти, які регламентують розгляд судових справ і загальні принципи (справедливість, неупередженість, публічність, відкритість, рівність усіх перед законом);

- стандарти (принципи) організації судових органів (самостійність суду, незалежність суддів, єдність судової системи, доступність судової влади для всіх громадян) [10, с. 36-37].

При розгляді процесу гармонізації українського законодавства у сфері судоустрою та статусу суддів із міжнародними стандартами важливо враховувати геополітичні й історичні аспекти цієї проблематики. Українська правова система, крім політичних, соціально-економічних, культурних та демографічних чинників, значною мірою визначається її історичним розвитком і географічним положенням. Україна знаходиться в унікальному геополітичному просторі: з одного боку, вона віддалена від позаєвропейських центрів світової політики, а з іншого – наближена до ключових європейських держав. Отже, при формуванні власної системи національних інтересів країна має всебічно оцінювати глобальні виклики та розробляти стратегічні орієнтири у міжнародному контексті.

Судді, як носії судової влади, здійснюючи правосуддя, діють незалежно від будь-якого зовнішнього впливу, не підзвітні жодним органам і керуються виключно нормами закону. Гарантії їхньої незалежності та недоторканності закріплені в Конституції та законодавстві України (стаття 126 Конституції України [11]). Держава забезпечує захист суддівської автономії, встановлюючи спеціальні механізми гарантій, що охоплюють не лише особливий порядок їх призначення, а й процедуру притягнення до дисциплінарної відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність є ключовим аспектом правового статусу судді, який визначає реальний рівень законодавчого захисту його конституційної незалежності та недоторканності як представника судової влади [12, с. 45].

Дисциплінарна відповідальність є окремим видом юридичної відповідальності. Її підстави визначаються як об'єктивні ознаки неправомірних дій

або бездіяльності судді, що закріплені в законодавстві та спричиняють порушення фундаментального права особи на справедливий суд. Для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності недостатньо лише встановити сам факт правопорушення — необхідно також підтвердити інші елементи складу проступку. Зокрема, слід визначити деліктоздатність судді, довести його вину та встановити причинно-наслідковий зв'язок між протиправним діянням і негативними наслідками для ключового об'єкта відповідальності – права особи на справедливий суд.

Юридична наука розрізняє кілька підстав юридичної відповідальності, які поширюються й на суддів. Серед них виділяють нормативно-правові, фактичні та процесуально-правові підстави.

Нормативно-правова основа юридичної відповідальності полягає в закріпленні у законодавстві складів правопорушень, визначенні відповідних видів та заходів юридичної відповідальності, а також встановленні умов для їх реалізації, зокрема кола уповноважених суб'єктів та процедур застосування таких заходів. Принцип юридичної відповідальності базується на тому, що вона може існувати лише за наявності правопорушення – без нього відповідальність не настає [13, с. 123].

Юридична наука визнає аксіоматичним положення, що нормативні підстави відповідальності містять визначення протиправного діяння, яке закріплене у вигляді норми-заборони. Однак для застосування відповідальності необхідно не лише встановити сам факт порушення, а й підтвердити наявність усіх елементів складу правопорушення. До них належать об'єктивні ознаки протиправного діяння, суспільно небезпечні наслідки, завдані захищеному законом об'єкту, наявність причинного зв'язку між діянням і заподіяною шкодою, вина порушника та його правосуб'єктність, тобто здатність нести юридичну відповідальність. Відсутність хоча б одного з цих елементів означає, що склад правопорушення не сформований, а отже, юридична відповідальність не може бути застосована.

Фактичною підставою для притягнення до відповідальності є здійснення дії або бездіяльності, що прямо заборонена нормами права, тобто безпосереднє вчинення правопорушення. Таке діяння характеризується одночасно суспільною шкідливістю та протиправністю, які перебувають у взаємозв'язку як зміст і форма [14, с. 143].

Процесуальною підставою юридичної відповідальності є ухвалене компетентним органом публічної влади чи його посадовою особою рішення про застосування відповідних заходів відповідальності, яке прийняте у суворій відповідності до встановлених процедур.

Підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності були визначені у статті 92 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції від 12 лютого 2015 року № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» (далі – Закон № 192-VIII) [15]. Проте 2 червня 2016 року цей Закон був ухвалений у новій редакції та набув чинності 30 вересня 2016 року (далі – Закон № 1402-19). На даний момент підстави дисциплінарної відповідальності суддів закріплені у статті 106 чинної редакції закону.

Аналізуючи підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності та їхнього звільнення у зв'язку з порушенням присяги, можна виокремити кілька основних категорій правопорушень. Серед них:

- «а) порушення норм процесуального законодавства та невиконання посадових обов'язків при здійсненні правосуддя;
- б) недотримання правил суддівської етики;
- в) ігнорування вимог щодо конфлікту інтересів або неповідомлення про випадки незаконного впливу на суддівську діяльність;
- г) розголошення конфіденційної інформації чи таємниці судочинства;
- д) порушення прав людини та основоположних свобод;
- е) недотримання антикорупційних норм та вимог, передбачених законодавством про судоустрій;

є) невиконання вимог членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів (далі - ВККС) або Вищої ради юстиції (далі - ВРЮ) щодо надання необхідної інформації;
ж) неналежне ставлення до виконання службових обов'язків» [15].

Таке групування дає змогу систематизувати порушення, що можуть стати підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, та чітко окреслити межі суддівської відповідальності у межах чинного законодавства.

У межах процедур, пов'язаних із притягненням суддів до дисциплінарної відповідальності, Європейська конвенція з прав людини (далі – ЄКПЛ, Конвенція) гарантує судовий контроль за дотриманням їхніх прав і свобод. Зокрема, відповідно до статті 6 ЄКПЛ, кожен має право на справедливий судовий розгляд, що включає належний розгляд справи незалежним і неупередженим судом [16]. Це означає, що всі дисциплінарні провадження щодо суддів повинні відповідати стандартам справедливості, забезпечуючи дотримання процесуальних гарантій, зокрема права на захист, обґрунтоване судове рішення та ефективні засоби правового захисту.

Крім того, Конвенція гарантує право на доступ до ефективних засобів правового захисту як у національних судах, так і на міжнародному рівні, зокрема в Європейському суді з прав людини. Це дозволяє суддям, які стикаються з дисциплінарними стягненнями, відстоювати свої права та оскаржувати можливі порушення чи незаконні рішення, спрямовані проти них.

При цьому важливо наголосити, що судовий контроль у дисциплінарних справах суддів не має бути лише формальністю, а повинен стати дієвим механізмом. Його зміст розкривається в належним чином унормованій діяльності судових інстанцій, що мають реальну можливість переглядати рішення дисциплінарних органів, усувати будь-які перешкоди чи недоліки, що можуть впливати на об'єктивний і справедливий розгляд справи. Для цього необхідно вдосконалювати механізми внутрішнього контролю в судовій системі та гарантувати належний рівень захисту прав суддів на міжнародному рівні.

Особливої уваги для реалізації зазначеного завдання заслуговують

положення, викладені у пояснювальній записці до Європейської хартії про статус суддів від 10 липня 1998 року (далі – Хартія), відповідно до яких накладення дисциплінарних санкцій на суддю можливе лише на підставі рішення, прийнятого за пропозицією чи висновком суду або органу, принаймні половина членів якого мають бути обраними суддями [17].

Хартія містить гарантії проведення дисциплінарних розглядів та передбачає право на оскарження рішення про застосування санкції, прийнятого виконавчим органом, судом або органом, принаймні половина членів якого є обраними суддями, до вищого суду [17]. Справа судді має бути уважно розглянута, він/вона має право бути представленим, а застосування санкції повинно здійснюватись з урахуванням пропорційності та відповідності.

Таке ж положення закріплене і у Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки CM/Rec (2010)12 [18].

Стандарти Ради Європи щодо судового контролю за дисциплінарними провадженнями стосовно суддів відіграють ключову роль у зміцненні принципів правової держави та гарантуванні незалежності судової влади. Високі вимоги, які встановлює Рада Європи, мають бути належним чином імплементовані до законодавства країн-членів для забезпечення прозорості, об'єктивності та ефективності дисциплінарних процедур.

Одним із ключових елементів стандартів Ради Європи є вимога до національних судових систем забезпечувати справедливий і неупереджений судовий контроль за дисциплінарними провадженнями стосовно суддів. Це передбачає, що судові органи повинні діяти незалежно та об'єктивно при розгляді питань, пов'язаних із суддівською дисциплінарною відповідальністю.

Крім того, стандарти Ради Європи висувають низку конкретних вимог до процесуальних гарантій учасників дисциплінарних проваджень. Зокрема, судді мають право отримати вмотивоване судове рішення, а також можливість його

перегляду або оскарження в апеляційному порядку. Це є фундаментальним аспектом для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ, де рішення повинні ґрунтуватися виключно на правових нормах і фактичних обставинах.

Окрему увагу стандарти Ради Європи приділяють питанням відкритості та прозорості дисциплінарних процедур, а також гарантіям захисту суддів, які піддаються дисциплінарним заходам. Такий підхід сприяє тому, щоб судді могли виконувати свої професійні обов'язки без загрози тиску чи неправомірного втручання в їхню діяльність.

Загалом ці стандарти відіграють важливу роль у зміцненні судового контролю над дисциплінарними провадженнями та у формуванні довіри суспільства до судової системи. Вони гарантують, що кожен суддя має право на справедливий і неупереджений розгляд усіх питань, що стосуються його професійної діяльності, а також належний захист своїх прав і законних інтересів.

Принципи Організації Об'єднаних Націй (далі - ООН) щодо забезпечення доступу до справедливого судочинства відіграють значну роль у дотриманні прав людини та справедливості в судовій системі. Вони встановлюють основні вимоги та стандарти, яких повинні дотримуватися країни-члени ООН для забезпечення рівного доступу до правосуддя.

Важливе місце у визначенні професійних норм і стандартів для суддів займають положення Міжнародної асоціації суддів (IAJ). Вони слугують основним орієнтиром для забезпечення високих етичних та професійних стандартів у судовій сфері [19].

Головною метою стандартів IAJ є гарантування незалежності та безпеки суддів у виконанні їхніх обов'язків, а також підтримка високого рівня моральної та етичної поведінки в судовій системі. Вони містять загальні принципи та рекомендації щодо взаємодії суддів із представниками правосуддя, правил ведення судових процесів і винесення рішень.

Стандарти Міжнародної асоціації суддів (IAJ) визначають ключові вимоги до процесу підготовки, професійного розвитку та підвищення кваліфікації суддів. Вони передбачають проведення регулярних оцінювань професійних навичок суддів та створення доступу до освітніх і тренінгових програм, що сприяють безперервному розвитку фахівців судової сфери.

Окрім цього, стандарти IAJ містять чіткі положення щодо гарантування безпеки суддів та їхнього захисту від будь-яких форм тиску, впливу чи загроз, пов'язаних із виконанням професійних обов'язків. Вони також наголошують на необхідності розроблення ефективних механізмів захисту прав суддів у випадках порушення їхніх свобод або професійної незалежності [19].

Загалом, стандарти, розроблені IAJ, встановлюють фундаментальні принципи й етичні норми, яких мають дотримуватися судді в усьому світі. Їхнє дотримання сприяє зміцненню суспільної довіри до судової системи, забезпеченню правопорядку та підтримці справедливості. Аналогічно, принципи, визначені Організацією Об'єднаних Націй, регламентують засади незалежності суддів та механізми збереження високого рівня довіри до судової гілки влади.

Під час дисциплінарних проваджень можуть виникати ситуації, коли принципи незалежності суддів опиняються під загрозою, а сама процедура притягнення до відповідальності зазнає порушень. Саме тому важливо передбачити ефективний механізм оскарження дисциплінарних рішень, що гарантуватиме суддям право на неупереджений і справедливий судовий розгляд. Крім того, дисциплінарний контроль не повинен використовуватися як засіб політичного тиску чи впливу на зміст судових рішень, адже це ставить під сумнів саму ідею незалежності судової влади.

Процедура перегляду рішень дисциплінарних органів у судовому порядку є ключовим елементом забезпечення справедливості та об'єктивності дисциплінарних проваджень. Такий перегляд дозволяє оцінити дотримання встановлених процедур, виявити можливі порушення чи помилки та перевірити

відповідність прийнятого рішення правовим і етичним нормам. Це відіграє важливу роль у збереженні громадської довіри до судової системи та гарантуванні права суддів на неупереджений розгляд їхніх справ [20, с. 27].

Таким чином, механізм оскарження дисциплінарних рішень через судовий контроль відіграє центральну роль у забезпеченні прозорості, відповідальності та незалежності судової влади. Він також сприяє посиленню суспільної довіри до правосуддя, гарантує дотримання законності та захищає суддів від можливих зловживань або несправедливих рішень у дисциплінарних справах.

Міжнародні стандарти щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності базуються на загальних принципах суддівської незалежності, справедливого судочинства та верховенства права. Вони закріплені в документах ООН, Ради Європи, Європейського Союзу та міжнародних асоціацій суддів.

Так, відповідно до Основних принципів незалежності судових органів (1985 р.) дисциплінарні процедури мають гарантувати справедливий розгляд і право на захист; суддів можна усувати з посади лише у випадку серйозного порушення або нездатності виконувати обов'язки; дисциплінарні процедури повинні бути визначені законом і не використовуватися для політичного тиску [6].

За змістом положень Європейської хартії про статус суддів (1998 р.) дисциплінарні провадження мають здійснюватися незалежним органом із забезпеченням права судді на захист; санкції повинні бути пропорційними до порушень [5].

У Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(94)12 про незалежність, ефективність і роль суддів зазначається, що суддя не може бути усунутий із посади без належного провадження, а дисциплінарні заходи не повинні підривати незалежність судової гілки влади [7].

Зазначені вище принципи щодо дисциплінарних проваджень стосовно суддів також знайшли своє відображення у Висновках Консультативної ради європейських суддів (далі - КРЕС) (№ 1 (2001) [21] – незалежність суддів, їх

незмінюваність та захист від неправомірного звільнення; № 3 (2002) [22] – етичні норми та дисциплінарна відповідальність суддів; Хартії основних прав Європейського Союзу (2000 р.) (стаття 47 передбачає право на справедливий і неупереджений розгляд, що стосується й дисциплінарних справ суддів [8]), Рішеннях Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) (у справі «Олександр Волков проти України» (2013 р.) ЄСПЛ визнав, що дисциплінарне звільнення судді має відбуватися відповідно до принципу правової визначеності та права на справедливий суд [23]), Бангалорських принципах поведінки суддів [24](2002 р.), Універсальній хартії судді [25] (1999 р.).

Аналіз положень зазначених правових актів дає підстави визначити ключові принципи дисциплінарної відповідальності суддів у міжнародних стандартах, до яких відносяться:

Незалежний і неупереджений орган – дисциплінарні процедури мають здійснюватися спеціальними незалежними структурами, а не політичними органами.

Чіткі підстави дисциплінарної відповідальності – порушення, які можуть стати причиною санкцій, повинні бути чітко визначені законом.

Пропорційність покарання – санкції мають бути відповідними до проступку, аж до звільнення лише у виняткових випадках.

Право на захист – судді мають право на справедливий розгляд справи, захист та можливість оскарження рішення.

Відсутність політичного тиску – дисциплінарні процедури не повинні використовуватися як засіб тиску на суддів.

Ці стандарти спрямовані на захист незалежності суддів, запобігання зловживанням та забезпечення відповідальності суддів за порушення норм права і професійної етики.

1.2. Стандарти дисциплінарної відповідальності судді у практиці Європейського суду з прав людини

Невід'ємним аспектом правової держави є належне здійснення правосуддя, яке можливе виключно за умови дотримання принципу незалежності суддів. Цей принцип наповнюється конкретними складовими, серед яких важливе місце займає дисциплінарна відповідальність суддів.

Отже, правосуддя в найкращому його розумінні не може функціонувати у середовищі, де допускається необґрунтоване звільнення, відсторонення судді або притягнення його до відповідальності без чітко визначених підстав. Гарантією недопущення такої свавільності є система правових механізмів, які у своїй сукупності унеможливають покарання судді за винесене ним рішення.

Дисциплінарна відповідальність суддів є складним і багатогранним явищем, реалізація якого залежить не лише від нормативно-правової бази, а й від конкретних умов функціонування судової влади. Важливим фактором у цьому процесі є загальний суспільний контекст, який визначає ефективність застосування відповідних принципів у державі [26].

Принципи справедливого судочинства є невід'ємною частиною правової системи багатьох держав і міжнародних організацій. Вони встановлюють основні вимоги та стандарти судового процесу, що забезпечують дотримання прав і свобод осіб, які беруть у ньому участь. У межах ЄКПЛ ці принципи мають особливе значення, оскільки документ закріплює право на справедливий суд як одне з ключових прав людини.

Одним із головних положень, передбачених ЄКПЛ, є гарантія розгляду справи у розумний строк. Ця вимога, відома як «принцип доступності суду», означає, що судові процеси повинні бути ефективними та своєчасними, а обвинувачені чи підозрювані – мати можливість відстоювати свої права без надмірних зволікань.

Ще одним важливим аспектом є право на неупереджений та незалежний суд. Це означає, що судді повинні здійснювати правосуддя без зовнішнього тиску, залишаючись об'єктивними та незаангажованими. Окрім того, судові інстанції повинні бути автономними від державної влади, забезпечуючи чесний і неупереджений розгляд справ без будь-якого впливу з боку урядових чи політичних структур [6].

Крім того, у межах ЄКПЛ принципи справедливого судочинства включають гарантію права на публічний судовий розгляд, можливість скористатися правовою допомогою та право на ефективний судовий захист. Завдяки цим принципам забезпечується відкритість судового процесу, доступність правового представництва, а також право кожної особи на ефективний механізм захисту своїх інтересів у суді. Одним із ключових засад правосуддя є обґрунтоване та неупереджене судове рішення, яке знаходить своє закріплення та захист у ЄКПЛ. Цей принцип гарантує, що будь-яка особа має право на чесний судовий процес, у ході якого ухвалюються справедливі рішення, що базуються на нормах закону та обставинах конкретної справи [16].

Принципи незалежності та неупередженості суду охоплюють автономність у прийнятті рішень, формуванні суддівського корпусу, проведенні судових процедур і вирішенні правових питань. Судді мають здійснювати свою діяльність без впливу ззовні, зокрема з боку державних органів, політичних груп чи інших зацікавлених сторін.

Незалежність судової влади також передбачає гарантії безпеки суддів від будь-яких форм тиску, переслідувань або загроз. Це означає, що судді повинні мати умови для своєї діяльності, що забезпечують їхню свободу ухвалювати рішення без будь-якого страху чи примусу.

Принцип безсторонності суду вимагає, щоб усі сторони процесу отримували рівні можливості для представлення своїх позицій, а судді дотримувалися об'єктивності та неупередженості під час ухвалення рішень. Це означає, що вироки

та ухвали повинні базуватися виключно на чинному законодавстві та доказах, поданих сторонами у процесі судового розгляду [16].

Забезпечення незалежності та неупередженості судової влади є ключовим завданням будь-якої правової системи, що потребує відповідних гарантій і механізмів контролю для їхнього дотримання. Ці принципи формують основу суспільної довіри до судочинства та гарантують законність і справедливість у розгляді судових справ. Важливим компонентом правосуддя є гарантія права на належний судовий захист, що забезпечує кожній стороні ефективний доступ до правосуддя та можливість відстоювати свої права й інтереси. Такі гарантії закріплені як у міжнародних правових актах, так і у внутрішньому законодавстві різних держав [27, с. 36].

Окрім того, реалізація права на належний захист включає доступ до інформації та доказової бази, які можуть використовуватися в судовому процесі. Це означає, що учасники судового розгляду мають право ознайомлюватися з матеріалами справи, викликати свідків і експертів, а також надавати свої аргументи й докази для підтримки власної позиції.

Серед інших гарантій належного захисту – право на розгляд справи незалежним та неупередженим судом, що забезпечує об'єктивний підхід до вирішення правових суперечок. Важливою умовою також є право на ефективний судовий захист, зокрема можливість перегляду та оскарження судових рішень у відповідних інстанціях.

Такі механізми сприяють створенню рівних умов для всіх учасників процесу та гарантують реалізацію принципу справедливого судочинства. Вони відіграють важливу роль у становленні правової держави та демократичного суспільства, забезпечуючи дотримання прав людини та правову визначеність для громадян.

Обмеження застосування дисциплінарних санкцій є ще одним важливим аспектом забезпечення правової справедливості. Це означає, що судові органи мають вдаватися до дисциплінарних заходів лише у випадках, коли інші, м'якші

методи не дали бажаного результату або виявилися непридатними для підтримання порядку та дотримання етичних норм у суддівському корпусі.

Перше обмеження передбачає необхідність чіткого визначення конкретних порушень, які можуть слугувати підставою для застосування дисциплінарних санкцій. Це забезпечує прозорість діяльності судових органів та допомагає уникнути суб'єктивного або довільного застосування покарань.

Друге обмеження стосується дотримання принципів пропорційності та справедливості при визначенні дисциплінарних заходів. Це означає, що міра покарання має відповідати серйозності вчиненого порушення та його правовим наслідкам.

Третє обмеження полягає у врахуванні всіх індивідуальних обставин, пов'язаних із ситуацією, а також особистих характеристик судді. Важливими факторами є його попередня дисциплінарна історія, досвід роботи, професійна репутація та доброчесність, що дозволяє забезпечити справедливий підхід у застосуванні санкцій.

Четверте обмеження забезпечує право суддів на апеляцію або оскарження накладених дисциплінарних санкцій. Це важливий елемент правового захисту, який гарантує дотримання принципу справедливого судового процесу та можливість перегляду рішення у разі його оскарження [28, с. 17].

Врахування цих принципів сприяє забезпеченню законності й справедливості у сфері дисциплінарної відповідальності суддів, що є ключовим фактором збереження довіри до судової системи та ефективного здійснення правосуддя. Справедливі процедури дисциплінарного провадження є важливим елементом правової впевненості та підвищення рівня довіри громадян до судової влади.

Одним із основних принципів дисциплінарного провадження є презумпція невинуватості. Це означає, що суддя вважається невинним, поки його провина не буде доведена у встановленому законом порядку. Він має право на захист і можливість спростувати висунуті звинувачення.

Ще одним важливим принципом є право на обґрунтоване судові рішення. Суддя має бути ознайомлений з усіма доказами та аргументами, що його стосуються, а також мати можливість висловити свою позицію та захистити свої права у процесі провадження.

Принцип відкритості та прозорості передбачає, що дисциплінарні справи повинні розглядатися публічно, а ухвалені рішення мають бути обґрунтованими та логічно виправданими, що сприяє суспільному контролю за діяльністю судових органів.

Крім того, забезпечення ефективного правового захисту означає, що судді повинні мати можливість користуватися професійною правовою допомогою та захищати свої інтереси під час розгляду дисциплінарної справи.

Останній важливий принцип – це незалежність і безсторонність судових органів, які розглядають дисциплінарні справи. Вони повинні діяти автономно, без впливу з боку будь-яких політичних чи адміністративних структур, а їхні рішення мають ухвалюватися об'єктивно, керуючись лише нормами права та наданими доказами [27, с. 45].

Дотримання цих принципів є необхідною умовою забезпечення справедливого судочинства у справах дисциплінарної відповідальності суддів, що сприяє зміцненню демократичних засад правової держави. Прозорість і ефективність судового контролю відіграють ключову роль у забезпеченні справедливості в дисциплінарних процесах, підвищуючи рівень суспільної довіри до судової системи.

Один із ключових елементів ефективного судового контролю – це наявність чітко визначених процедур судового провадження. Це включає встановлення конкретних повноважень судових органів, регламент розгляду справ, а також чітко окреслені строки подання апеляційних заяв і доказів. Такі процедури мають бути зрозумілими та доступними для всіх учасників процесу, що гарантує їхнє право на захист та активну участь у судових засіданнях.

Прозорість судового контролю значною мірою залежить від мотивованих і обґрунтованих судових рішень. Це означає, що під час ухвалення рішень мають враховуватися всі фактичні та правові аспекти справи, а самі вердикти повинні містити логічне обґрунтування та спиратися на відповідні докази. Крім того, забезпечення відкритого доступу до рішень суду для громадськості та зацікавлених сторін сприяє зростанню довіри до судової влади [27, с. 46].

Ще одним важливим аспектом є забезпечення відкритості судового процесу. Усі учасники провадження повинні мати можливість висловлювати свою позицію та аргументувати свої доводи під час розгляду справи. Також необхідно, щоб судові органи були доступними для громадськості та готовими надавати інформацію щодо ходу судових процедур і ухвалених рішень, що підвищує рівень прозорості та підзвітності судової системи.

Загалом, дотримання принципів ефективності та відкритості судового контролю є важливим чинником правової держави, оскільки вони сприяють формуванню високого рівня суспільної довіри до судової системи. Чітке процесуальне регулювання, аргументовані судові рішення та відкритість проваджень створюють умови для справедливого й ефективного правосуддя, що є основою демократичної та правової впевненості громадян.

Аналіз прецедентної практики ЄСПЛ у справах, пов'язаних із дисциплінарною відповідальністю суддів, відіграє важливу роль у встановленні міжнародних стандартів судового контролю в цій сфері. Як ключовий європейський орган із захисту прав людини, ЄСПЛ забезпечує розвиток правових підходів до гарантування справедливості та дотримання прав осіб, залучених до дисциплінарних процесів у суддівській сфері.

Прецедентна практика ЄСПЛ здебільшого спрямована на забезпечення відповідності судових рішень міжнародним стандартам прав людини, особливо в контексті статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Ця стаття гарантує кожному право на справедливий судовий розгляд, що включає такі ключові

аспекти, як незалежність і неупередженість суддів, право на належний захист, презумпцію невинуватості та інші основоположні принципи судочинства.

Особливої уваги, відповідно до теми дослідження, заслуговують підходи ЄСПЛ щодо порушень права на повагу до приватного життя судді.

Як і в інших випадках, що стосуються порушення права на повагу до приватного життя, ЄСПЛ виходить із загальних принципів при розгляді справ, пов'язаних із втручанням у приватне життя. В першу чергу, це концепція двоступеневого тесту, що передбачає розгляд того, чи підпадає скарга під дію статті 8 Європейської конвенції та чи мало місце втручання [29, с. 14-16]. Європейська конвенція гарантує захист від втручання у приватне життя особи, що передбачає перш за все негативні зобов'язання держави - утримання від вторгнення до приватної сфери відповідно до раніше згаданих підходів. Однак держави можуть також мати позитивні зобов'язання, які полягають у дії, спрямованій на охорону приватного життя від втручань. У виконанні таких зобов'язань державам надається значна свобода у виборі способів і засобів їх реалізації. Проте, право остаточних оцінок щодо застосовності та адекватності рішень, прийнятих національними органами, залишається за Європейським судом. При розгляді доказів втручання в приватне життя судді Європейського суду з прав людини можуть оцінити ситуацію, враховуючи певний мінімальний рівень. Цей підхід часто використовується в справах, пов'язаних із професійною діяльністю, коли заходи, вжиті щодо особи (наприклад, звільнення), також оцінюються з точки зору серйозності наслідків для самої особи та її найближчого оточення. «Заявник повинен вказати та прояснити не лише конкретні наслідки оскаржуваного заходу для своєї особистої сфери, а й характер та обсяги спричиненої йому шкоди, а також належно обґрунтувати свої вимоги» [29, с. 15].

У Рішенні ЄСПЛ по справі «Денисов проти України», яка була ухвалена у відповідь на скаргу щодо втручання у право заявника на повагу до приватного життя через усунення його з посади голови Київського апеляційного

адміністративного суду (хоча статус судді залишився за ним), були виявлені ключові підходи до аналізу порушень права на повагу до приватного життя в контексті професійної діяльності, включаючи суддівську. Серед цих підходів виділено два: причинний і наслідковий, які можуть застосовуватися комплексно. Останній підхід передбачає також аналіз серйозності наслідків, які заявник зазнає внаслідок втручання у його право на повагу до приватного життя.

Прикладом першого підходу можна вважати Рішення ЄСПЛ у справі «Езпинар проти Туреччини», де Суд розглянув дострокове припинення повноважень судді через її поведінку, що суперечила етичним нормам. Було з'ясовано, що це рішення багато в чому зумовлене поведінкою судді у сферах, які традиційно вважаються приватними, зокрема у відносинах з матір'ю, окреме проживання, а також близькими стосунками з адвокатом і стилем одягу (наприклад, носіння міні-спідниці).

Другий підхід, що стосується суддів, був ілюстрований у справах «Ермені проти Угорщини» (Erményi v. Hungary) [30], «Олександр Волков проти України» [23], «Куликов та інші проти України» [31], а також «Денисов проти України» [32]. У цих випадках головна увага приділялася оцінці професійної діяльності як складової приватного життя особи, що стосувалася дострокового припинення повноважень судді, голови або заступника голови суду. У трьох з цих справ Європейський суд класифікував припинення повноважень як порушення права на повагу до приватного життя, підкресливши, що наслідки таких дій мали серйозний вплив на значну частину професійних і особистих зв'язків осіб, а також негативно позначилися на їхньому «ближньому колі» через втрату доходу та репутації.

У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово підкреслював важливість дотримання принципу пропорційності при накладенні дисциплінарних санкцій на суддів, щоб покарання відповідало тяжкості вчиненого порушення. Окрему увагу Суд приділяє захисту прав суддів у дисциплінарних провадженнях, наголошуючи на необхідності дотримання їхньої незалежності та права на справедливий судовий процес.

Також у своїй практиці ЄСПЛ акцентує увагу на необхідності забезпечення відкритості та прозорості дисциплінарних процедур, що сприяє підвищенню довіри суспільства до судової системи та зміцненню громадського контролю. Принципи справедливого судочинства повинні застосовуватися на всіх етапах дисциплінарного процесу, включаючи право судді на захист, доступ до матеріалів справи та можливість оскарження ухвалених рішень.

Аналіз прецедентної практики ЄСПЛ щодо дисциплінарної відповідальності суддів дозволяє визначити основні стандарти та принципи, яких мають дотримуватися національні судові системи під час розгляду подібних справ. Це, своєю чергою, сприяє вдосконаленню законодавства та судової практики, забезпечуючи відповідність міжнародним правовим нормам.

У контексті аналізу питань незалежності суддів та їхньої дисциплінарної відповідальності доцільно розглядати це питання крізь призму рішень ЄСПЛ. Суд неодноразово розглядав справи, пов'язані з порушенням статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, які стосувалися саме незалежності суддів під час притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. Такий аналіз є особливо актуальним, оскільки ряд рішень ЄСПЛ у справах проти України став підґрунтям для удосконалення національної правової системи.

Найбільш знаковим не лише для України, а й для всієї європейської правової спільноти є рішення у справі «Олександр Волков проти України» [23]. У ньому ЄСПЛ зафіксував низку порушень положень Конвенції, допущених у процесі звільнення заявника з посади судді Верховного Суду України.

Однією з ключових підстав для притягнення заявника до дисциплінарної відповідальності, що призвело до його звільнення, стало те, що він, будучи суддею Верховного Суду України, неодноразово переглядав рішення, ухвалені суддею Б., який був братом його дружини. Крім того, під час розгляду справи, ініційованої В.П. щодо рішення З'їзду суддів України про припинення її повноважень, заявник, виступаючи третьою стороною, не заявив відвід судді Б., який входив до складу

палати, що розглядала цю справу в апеляційному порядку.

24 грудня 2008 року Р.К. доповнив своє подання новими прикладами справ, у яких рішення судді Б. переглядав заявник. 26 травня 2010 року Вища рада юстиції розглянула подання Р.К. і В.К., сформовані за результатами перевірки, та ухвалила два рішення щодо звернення до парламенту з поданням про звільнення заявника з посади судді у зв'язку з порушенням присяги. Засідання ВРЮ, на якому розглядалася ця справа, очолював В.К., а Р.К. та С.К. також брали в ньому участь як члени ВРЮ. Водночас заявник не був присутній на засіданні. Рішення підтримали 16 членів ВРЮ, троє з яких були суддями.

На той час законодавство передбачало, що рішення про звільнення судді ухвалювала Верховна Рада України за поданням відповідного комітету. У цьому випадку подання ВРЮ було розглянуто та схвалено комітетом, а згодом Верховна Рада України ухвалила постанову про звільнення заявника з посади судді Верховного Суду [23].

Заявник оскаржив своє звільнення у Вищому адміністративному суді України (далі - ВАС). ВАС визнав, що рішення ВРЮ ґрунтувалося на неправильному тлумаченні законодавства, оскільки на момент ухвалення рішення заявник і суддя Б. не вважалися родичами відповідно до чинних норм. Крім того, у справі, де заявник виступав третьою стороною, він не мав юридичного обов'язку заявляти відвід судді Б. Однак ВАС відмовив у скасуванні актів ВРЮ, аргументуючи це тим, що відповідно до статті 171-1 Кодексу адміністративного судочинства України він не мав відповідних повноважень.

Європейський суд з прав людини, здійснивши аналіз процедури звільнення заявника, підстав для його притягнення до відповідальності та загального порядку дисциплінарного провадження, встановив порушення низки принципів, що регулюють дисциплінарну відповідальність суддів. Зокрема, Суд наголосив на порушенні принципу незалежності та безсторонності суду.

У практиці ЄСПЛ важливим аспектом дисциплінарної відповідальності

суддів є принцип безсторонності, що розглядається крізь призму як об'єктивного, так і суб'єктивного підходу. У рішенні у справі «Олександр Волков проти України» Суд зазначив, що для визначення незалежності суду відповідно до частини 1 статті 6 Конвенції необхідно враховувати спосіб призначення суддів, тривалість їхнього перебування на посаді, гарантії захисту від зовнішнього впливу, а також те, чи має судовий орган зовнішні ознаки незалежності.

Поняття «безсторонності» загалом означає відсутність упередженості чи необ'єктивності. Відповідно до практики ЄСПЛ її слід оцінювати за двома критеріями: суб'єктивний критерій – аналіз особистих переконань і поведінки судді, що має на меті визначити, чи є він внутрішньо неупередженим у конкретній справі; об'єктивний критерій – оцінка зовнішніх ознак незалежності суду, що дозволяє виключити будь-які обґрунтовані сумніви щодо його безсторонності.

Однак Суд наголошує, що ці критерії тісно взаємопов'язані, оскільки поведінка судді може не лише створювати об'єктивні сумніви щодо його неупередженості, а й викликати питання про його особисті переконання. Важливо, що правосуддя не лише повинно здійснюватися, але й має бути очевидним, що воно здійснюється справедливо. Саме довіра суспільства до судової системи є ключовим елементом демократичного правопорядку.

У цій справі ЄСПЛ досліджував питання безсторонності органів, які брали участь у звільненні заявника. Зокрема, Суд перевіряв склад ВРЮ, визначаючи, чи відповідав він загальновизнаним європейським стандартам. Важливим критерієм була частка професійних суддів серед членів ВРЮ, оскільки їхня перевага в складі органу сприяє забезпеченню незалежності судової влади. Як встановлено у пункті 111 рішення, у розгляді справи заявника брали участь 16 членів ВРЮ, з яких лише троє були професійними суддями, що свідчило про недостатню представленість суддів у цьому органі [23].

Крім складу ВРЮ, Суд також аналізував питання персональної безсторонності її членів. Особлива увага приділялася тому, чи займали вони

постійні посади у ВРЮ, що могло б убезпечити їх від зовнішнього впливу. Як зазначено у рішенні, лише чотири члени працювали у ВРЮ на постійній основі, тоді як решта продовжували виконувати свої основні професійні обов'язки за межами Ради, що могло спричинити їхню залежність від первинних роботодавців. Зокрема, Міністр юстиції та Генеральний прокурор були членами ВРЮ за посадою, але після припинення своїх повноважень на основних посадах автоматично втрачали членство у ВРЮ, що ставило під сумнів їхню незалежність у прийнятті рішень [23].

Таким чином, окрім самого порядку формування дисциплінарного органу, важливими є також гарантії, що забезпечують його незалежність і безсторонність, адже саме ці фактори впливають на довіру до судової системи та правомірність ухвалених рішень.

Одним із ключових критеріїв безсторонності членів органу, уповноваженого на притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, є їхня матеріальна, ієрархічна та адміністративна незалежність від установ, які їх обрали чи призначили. Відсутність постійного статусу членів такого органу, а також відсутність фінансового забезпечення їхньої діяльності безпосередньо в межах цього органу стали підставою для висновку про недотримання відповідних вимог [27, с. 56].

Окремий аспект безсторонності дисциплінарного органу стосується участі Генерального прокурора України у його складі. Наявність Генерального прокурора в органі, який відповідає за призначення, дисциплінарне переслідування та звільнення суддів, створює ризик порушення принципу неупередженості. Це може спричинити ситуацію, коли судді будуть діяти з огляду на позицію прокурора, або ж сам Генеральний прокурор проявлятиме суб'єктивне ставлення до суддів, чиї рішення він вважає невірними.

Додаткові процедурні проблеми пов'язані з тим, що відповідно до міжнародних стандартів члени дисциплінарного органу, які проводять попередню перевірку фактів можливого порушення, не повинні брати участі у прийнятті

остаточного рішення щодо притягнення до відповідальності. У даній справі цей принцип було порушено, оскільки, як зазначено у пункті 115 рішення ЄСПЛ, члени ВРЮ, які ініціювали дисциплінарне провадження щодо заявника (Р.К. та В.К.), пізніше взяли участь у голосуванні щодо його звільнення. Більше того, один із них, В.К., очолював засідання ВРЮ у цій справі, що ставить під сумнів їхню об'єктивність.

Щодо парламентського етапу розгляду дисциплінарної відповідальності заявника, Суд також виявив проблеми з дотриманням принципів незалежності та безсторонності. Зокрема, двоє осіб, які входили до складу профільного парламентського комітету, водночас були членами Вищої ради юстиції, що могло вплинути на об'єктивність процесу. Крім того, у рішенні ЄСПЛ наголошено, що участь у розгляді цього питання політиків, які не мали обов'язкового юридичного чи суддівського досвіду, викликає сумніви щодо відповідності такої процедури вимогам незалежності та безсторонності, гарантованим статтею 6 Конвенції.

Однією з ключових гарантій справедливого дисциплінарного провадження є можливість судового оскарження рішень про накладення стягнень або звільнення судді. У цьому контексті ЄСПЛ перевірів відповідність процедури перегляду таким критеріям, як наявність у суду «повного обсягу компетенції» або можливість здійснення «достатнього перегляду» для усунення порушень, пов'язаних з браком незалежності первинного дисциплінарного органу (у цій справі - Вищої ради юстиції).

За результатами аналізу Суд встановив, що перегляд справи Вищим адміністративним судом України не був достатнім і не міг компенсувати порушення справедливості, які відбулися на попередніх етапах провадження.

Таким чином, процедура притягнення заявника до дисциплінарної відповідальності виявилася системно неспроможною гарантувати дотримання принципів незалежності та безсторонності через низку порушень:

- склад дисциплінарного органу не відповідав міжнародним стандартам,

оскільки більшість його членів не були суддями, призначеними або обраними суддівською спільнотою;

- члени органу не мали достатньої незалежності, оскільки більшість з них не працювала на постійній основі та не отримувала заробітної плати за виконання своїх обов'язків у дисциплінарному органі;

- особи, які проводили попередню перевірку дисциплінарних фактів, згодом брали участь у прийнятті остаточного рішення про звільнення судді, що ставило під сумнів їхню неупередженість;

- деякі члени дисциплінарного органу одночасно входили до складу парламентського комітету, який розглядав дисциплінарні питання, що спричиняло конфлікт інтересів;

- рішення про звільнення судді ухвалювали політики, які не мали обов'язкової юридичної освіти, що викликало питання щодо обґрунтованості та об'єктивності їхніх рішень;

- суд, який мав повноваження розглядати скарги на дисциплінарні рішення, не володів достатньою юрисдикцією для перегляду суті мотивів притягнення до відповідальності.

Окрім процедурних порушень, важливо враховувати й змістовні аспекти. Зокрема, звільнення заявника не відповідало принципу законності, оскільки підстава «порушення присяги судді» на момент прийняття рішення не була чітко визначена у законодавстві. ЄСПЛ підкреслив, що у питаннях дисциплінарної відповідальності важливо забезпечувати передбачуваність законодавчих положень. Водночас у системах континентального права тлумачення закону здійснюється судовими органами, які забезпечують його послідовне застосування. У цій справі відсутність чіткої судової практики щодо тлумачення зазначеної норми призвела до правової невизначеності, що суперечило вимогам Конвенції.

Крім того, ЄСПЛ зауважив, що правова невизначеність поширювалася не лише на формулювання «порушення присяги судді», а й на строки притягнення до

відповідальності та можливі санкції, що могло призвести до свавільного застосування дисциплінарних заходів.

Дослідження рішень, прийнятих ЄСПЛ у справах «Куликов та інші проти України» та «Денісов проти України», дає підстави для висновку про те, що при їх розгляді ЄСПЛ спирався на аналогічні висновки, сформульовані у справі «Олександр Волков проти України». Водночас у справі «Денісов проти України» йшлося не про звільнення заявника з посади судді, а про усунення його з посади голови апеляційного суду, що зумовило необхідність оцінки процедури з огляду на стандарти, що регулюють звільнення суддів з адміністративних посад.

Аналіз зазначених рішень підтверджує, що порушення принципів дисциплінарної відповідальності суддів призводять до невідповідності національних процедур стандартам Конвенції. Відтак, дотримання цих принципів повинно бути забезпечене не лише у законодавчій діяльності - через чітке формулювання підстав дисциплінарної відповідальності та процедури її застосування, - а й у правозастосовній практиці, яка має усувати правову невизначеність через обґрунтоване та послідовне тлумачення відповідних норм.

* * *

У процесі дослідження міжнародних стандартів притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності було зроблено наступні висновки:

1. Міжнародно-правові документи, зокрема Основні принципи ООН щодо незалежності судових органів, Європейська хартія про статус суддів та рекомендації Ради Європи, наголошують на необхідності поєднання незалежності суддів із механізмами відповідальності, які не повинні порушувати гарантії суддівської недоторканності.

2. Основними принципами дисциплінарного провадження щодо суддів є: визначеність підстав дисциплінарної відповідальності, прозора та незалежна

процедура розгляду справ, право на захист, публічність рішень та право на оскарження.

3. Практика Європейського суду з прав людини є важливим орієнтиром у формуванні національних механізмів дисциплінарної відповідальності, оскільки встановлює стандарти справедливого розгляду справ, відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

4. ЄСПЛ наполягає на тому, що дисциплінарне провадження, навіть якщо воно має адміністративний характер, повинно відповідати базовим вимогам справедливого судового розгляду, включно з правом бути вислуханим, правом на незалежний і безсторонній орган та правом на ефективне оскарження.

5. Україна, як держава-член Ради Європи, зобов'язана враховувати зазначені стандарти у власному законодавстві та практиці, що є важливою умовою забезпечення незалежності судової влади та довіри до правосуддя.

РОЗДІЛ 2. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАКОННІСТЮ РІШЕНЬ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

2.1. Судовий контроль за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності в окремих державах загальної системи права

У демократичних суспільствах судова влада повинна бути незалежною й вільною від зовнішнього тиску. Водночас, дисциплінарна відповідальність є необхідним інструментом забезпечення професійної етики. Судовий контроль дає змогу забезпечити баланс між необхідністю відповідальності та гарантіями незалежності суддів. У сучасному світі громадськість очікує більшої прозорості від державних інституцій, зокрема судової влади. Судовий перегляд дисциплінарних рішень сприяє зміцненню довіри до правосуддя.

У контексті глобалізації правової науки важливо досліджувати, як різні країни загальної системи права (США, Велика Британія, Канада, Австралія тощо) реалізують механізми судового контролю. Це дозволяє враховувати кращі міжнародні практики у формуванні національного законодавства. Водночас багато країн переживають реформування судової системи. Вивчення дисциплінарної відповідальності та ролі судового контролю дозволяє виявити потенційні прогалини, підвищити ефективність процедур та забезпечити дотримання стандартів справедливого судочинства.

У Великій Британії дисциплінарний процес щодо суддів здійснюється *Офісом з розслідування суддівської поведінки (Judicial Conduct Investigations Office, JCIO)*. JCIO підтримує Лорда-канцлера та Лорда Головного суддю в їхній спільній відповідальності за дисципліну суддів. Він розглядає скарги на особисту поведінку суддів, магістратів, членів трибуналів та коронерів. Варто зазначити, що JCIO не розглядає апеляції на судові рішення або управління справами; такі питання

вирішуються через апеляційний процес [33, с. 45].

Скарги на поведінку суддів можна подати через веб-сайт JCIO. Скарга повинна бути подана протягом трьох місяців з моменту інциденту. Якщо заявник не задоволений результатом розгляду скарги, він може звернутися до Омбудсмена з питань судових призначень та поведінки (*Judicial Appointments and Conduct Ombudsman*, JACO) протягом 28 днів після отримання рішення від JCIO [34, с. 78].

Рішення JCIO можуть бути оскаржені через процедуру судового перегляду (*judicial review*) у Високому суді. Судовий перегляд зосереджується на законності процесу прийняття рішення, а не на переоцінці фактів справи. Заявник повинен довести, що під час розгляду скарги були порушені принципи справедливості, перевищені повноваження або допущені інші суттєві процедурні помилки.

Приклад: У травні 2024 року суддя Ендрю Істіл оскаржив своє звільнення через судовий перегляд, стверджуючи, що його право на приватне життя було порушене. Однак Високий суд відхилив його позов, підтвердивши законність рішення про звільнення.

Згідно з річним звітом за 2023–2024 роки JCIO було отримано 1 620 скарг на суддів, з яких 36 призвели до дисциплінарних заходів. Це свідчить про ретельний підхід до розгляду скарг та застосування санкцій лише в обґрунтованих випадках [35, с. 78].

У вересні 2023 року Лорд-канцлер затвердив призначення 15 нових членів дисциплінарних панелей JCIO на п'ятирічний термін. Ці панелі відіграють важливу роль у розгляді серйозних випадків передбачуваної неправомірної поведінки суддів.

Отже, система судового контролю за дисциплінарними рішеннями у Великій Британії спрямована на забезпечення незалежності та підзвітності суддів. JCIO відіграє ключову роль у розгляді скарг на поведінку суддів, а процедура судового перегляду дозволяє забезпечити законність та справедливість дисциплінарних заходів. У Великій Британії дисциплінарні процедури щодо суддів регулюються

Judicial Conduct Investigations Office (JCIO). Рішення про дисциплінарну відповідальність приймаються лордом-канцлером та лордом головним суддею. Хоча формально рішення можуть бути оскаржені у Високому суді через судовий перегляд (*judicial review*), суди дуже обережно втручаються в такі справи. Судовий перегляд можливий лише у випадках явного зловживання владою або порушення основоположних процедур.

У США дисциплінарні процедури щодо федеральних суддів регулюються *Законом про реформу судових рад та судову поведінку та недієздатність 1980 року (Judicial Councils Reform and Judicial Conduct and Disability Act of 1980)*. Цей закон дозволяє подання скарг на федеральних суддів за неналежну поведінку або недієздатність, що перешкоджає ефективному виконанню суддівських обов'язків [36, с. 89].

Будь-яка особа може подати письмову скаргу до канцелярії відповідного апеляційного суду, якщо вважає, що суддя вчинив дії, які "перешкоджають ефективному та швидкому здійсненню правосуддя" або є недієздатним. Головний суддя апеляційного суду має повноваження відхилити скаргу, якщо вона є необґрунтованою, або ініціювати подальше розслідування. Якщо скарга не відхилена, головний суддя формує спеціальний комітет з рівної кількості суддів апеляційного та окружного рівнів для детального розслідування. Після розслідування комітет подає звіт судовій раді округу, яка може вжити заходів, таких як: винесення офіційного попередження або догани; рекомендація про відставку судді; обмеження розподілу нових справ судді; у виняткових випадках ініціювання процедури імпічменту через Конгрес.

Вищезазначені дисциплінарні рішення можуть бути переглянуті:

судовою конференцією США - вищим органом, відповідальним за формулювання політики та нагляд за судовою адміністрацією;

судовими радами округів - панелями, які здійснюють нагляд за ефективністю та дисципліною суддів у своїх округах.

У липні 2024 року Верховний суд США прийняв новий кодекс етики, проте відсутність механізму його примусового виконання викликала критику. Суддя Олена Каган підкреслила необхідність створення незалежного органу для нагляду за дотриманням етичних норм серед суддів [40, с. 35].

Крім того, у липні 2024 року Судова конференція США розглядала питання про нові етичні рекомендації щодо найму судових клерків після суперечливих випадків прийому на роботу осіб з сумнівною репутацією.

Прикладами судових справ є справа судді Алекса Козінського (2008) та справа Крістал Клантон (2024). У справі судді Алекса Козінського головний суддя 9-го округу ініціював розслідування щодо себе після виявлення порнографічних матеріалів на його особистому веб-сайті під час розгляду справи про непристойність [27, с. 56]. У справі Крістал Клантон призначення на посаду клерка особи, звинуваченої в расистській поведінці, викликало перегляд етичних стандартів найму в судовій системі.

Отже, система судового контролю за дисциплінарними рішеннями щодо суддів у США базується на поєднанні внутрішніх механізмів розгляду скарг та нагляду з боку судових рад і конференцій. Незважаючи на наявність формальних процедур, відсутність ефективних механізмів примусового виконання етичних норм залишається предметом дискусій та реформ. У Сполучених Штатах дисциплінарні питання суддів федерального рівня регулюються *Judicial Conduct and Disability Act*. Рішення щодо порушення можуть бути переглянуті Спеціальним комітетом Судової ради. Оскільки судді мають статус, що гарантується Конституцією, судовий перегляд застосовується обмежено і лише у виняткових випадках.

У Канаді дисциплінарний процес щодо федеральних суддів здійснюється Канадською судовою радою (*Canadian Judicial Council, CJC*), створеною в 1971 році. CJC складається з головних та заступників головних суддів федеральних, провінційних та територіальних судів, і відповідає за розслідування скарг на

поведінку суддів, призначених на федеральному рівні [41, с. 92].

Будь-яка особа може подати письмову скаргу до СІС, якщо вважає, що суддя вчинив неналежну поведінку. Скарги повинні бути подані в письмовій формі та містити детальний опис обставин. Після отримання скарги СІС проводить первинний аналіз для визначення її обґрунтованості. Якщо скарга є необґрунтованою або не стосується питань поведінки судді, вона може бути відхилена на цьому етапі. У випадку, якщо скарга має підстави, формується тричленна панель, яка може складатися з члена СІС, судді та представника громадськості. Ця панель має повноваження: винести офіційне попередження або догану, зобов'язати суддю пройти консультації або додаткове навчання, вимагати публічного вибачення, слухання та рекомендації щодо звільнення: Якщо поведінка судді вважається настільки серйозною, що може вимагати звільнення, скарга передається на розгляд п'ятичленної панелі, яка включає двох членів СІС, суддю, адвоката та представника громадськості. Після публічного слухання ця панель може рекомендувати Міністру юстиції звільнити суддю [42, с. 132].

Суддя, щодо якого винесено рішення про звільнення, має право на апеляцію до апеляційної панелі, яка складається з трьох членів СІС та двох суддів, які не є членами СІС. Ця панель переглядає рішення п'ятичленної панелі. Суддя, щодо якого винесено рішення про звільнення, має право подати також апеляцію до Верховного суду Канади. Після рішення апеляційної панелі суддя може звернутися до Верховного суду Канади за дозволом на подальший перегляд. Однак Верховний суд приймає до розгляду лише ті справи, які мають національне значення.

У червні 2023 року набули чинності зміни до *Закону про суддів (Judges Act)*, спрямовані на підвищення прозорості та ефективності дисциплінарного процесу:

- обов'язкові санкції для суддів у випадках менш серйозних порушень, які не вимагають звільнення. До таких санкцій належать консультації, додаткове навчання та офіційні догани;
- залучення представників громадськості до складу розглядових та

слухальних панелей, що сприяє підвищенню довіри до процесу;

- щорічні звіти, які CJC зобов'язана публікувати з інформацією про кількість отриманих скарг та результати їх розгляду;

- фінансовий контроль для забезпечення ефективного використання ресурсів у процесі розгляду скарг [43, с. 167].

Незважаючи на впроваджені реформи, деякі експерти висловлюють занепокоєння щодо обмеженого доступу до судового перегляду рішень CJC. Зокрема, Канадська асоціація адвокатів (*Canadian Bar Association*) наголошує на необхідності забезпечення права на апеляцію до Федерального апеляційного суду, щоб гарантувати зовнішній нагляд та підвищити довіру громад.

Отже, у Канаді Рада з питань судової служби (*Canadian Judicial Council*) здійснює розгляд дисциплінарних справ. Якщо суддя оскаржує рішення Ради, можливе подання заяви до Федерального суду. Там розглядають відповідність процедури принципам справедливого судочинства.

В Австралії система дисциплінарної відповідальності суддів відрізняється залежно від юрисдикції (федеральної чи штатної) та конкретного штату чи території. Наразі на федеральному рівні відсутній єдиний орган для розгляду скарг на суддів, тоді як деякі штати та території створили спеціальні комісії для цієї мети.

Скарги на поведінку федеральних суддів подаються письмово на ім'я Головного судді відповідного суду. Скарга повинна містити детальний опис обставин та ідентифікувати суддю, на якого вона подається. Після отримання скарги Головний суддя проводить попередню оцінку та може: відхилити скаргу, якщо вона є необґрунтованою, тривіальною або не подана сумлінно; розглянути скаргу без створення спеціального комітету, створити Комітет з питань поведінки для детального розслідування, передати скаргу Генеральному прокурору, якщо питання може вимагати розгляду парламентом щодо можливого звільнення судді. Якщо Головний суддя вважає, що поведінка судді може вимагати його звільнення, скарга передається Генеральному прокурору для подальшого розгляду

парламентом [44, с. 36].

Деякі штати та території Австралії створили спеціальні органи для розгляду скарг на суддів. Наприклад, Судова комісія Нового Південного Уельсу (Judicial Commission of NSW) є незалежним органом, який розглядає скарги на суддів штатних судів. Комісія прагне завершити 90% розслідувань протягом шести місяців та 100% протягом дванадцяти місяців з моменту отримання скарги [45, с. 126]. Інші штати мають власні механізми розгляду скарг, які можуть включати спеціальні комісії або процедури, встановлені відповідними судами.

Незалежність судової влади є фундаментальним принципом австралійської правової системи. Судді підзвітні через: публічність судових процесів (судді зобов'язані надавати відкриті та публічні рішення з обґрунтуванням), апеляційний процес (рішення суддів можуть бути оскаржені у вищих судах), фінансова підзвітність (судді підзвітні у використанні державних ресурсів).

Однак, механізми дисциплінарної відповідальності суддів мають бути збалансованими, щоб забезпечити підзвітність без порушення незалежності судової влади.

У жовтні 2022 року уряд Австралії розпочав обговорення щодо створення Федеральної судової комісії для незалежного розгляду скарг на федеральних суддів. Метою є підвищення прозорості та довіри до судової системи.

Отже, система дисциплінарної відповідальності суддів в Австралії є багаторівневою та залежить від юрисдикції. Незважаючи на існуючі механізми, тривають обговорення щодо вдосконалення системи, зокрема через створення Федеральної судової комісії для підвищення прозорості та підзвітності судової влади.

Таким чином, хоча держави загальної системи права підтримують принцип суддівської незалежності, всі вони допускають певні механізми судового контролю за дисциплінарними процедурами. Втручання можливе лише при істотних порушеннях або зловживаннях.

2.2. Судовий контроль за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності в окремих державах континентальної системи права

У країнах континентальної системи права механізми дисциплінарної відповідальності суддів та судового контролю за такими рішеннями варіюються, проте загалом спрямовані на забезпечення незалежності судової влади та дотримання принципів верховенства права. Розглянемо особливості таких механізмів у деяких європейських країнах.

У Німеччині дисциплінарна відповідальність суддів регулюється положеннями Закону про судоустрій (*Deutsches Richtergesetz*). Судді можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності у випадках винного порушення службових обов'язків або негідної поведінки. Дисциплінарні провадження є рідкісними, що підкреслює високі стандарти професійної етики серед суддівського корпусу.

Органи, відповідальні за дисциплінарні провадження [46, с. 89]:

- Сервісні суди (*Dienstgerichte*), які розглядають дисциплінарні справи щодо суддів. Існують на рівні федеральних земель та на федеральному рівні.
- Федеральний сервісний суд (*Dienstgericht des Bundes*), що є підрозділом Федерального суду юстиції (*Bundesgerichtshof*) і розглядає дисциплінарні справи щодо суддів, які перебувають на федеральній службі.
- Сервісні суди земель, що розглядають дисциплінарні справи щодо суддів, які працюють у відповідних федеральних землях.

Дисциплінарне провадження може бути ініційоване президентом відповідного суду в разі незначних порушень або міністром юстиції разом із сервісним судом у випадках серйозних порушень. Сервісний суд, до складу якого входять судді, призначені президією відповідного суду, проводить розгляд справи.

Санкції включають попередження, догану, зниження заробітної плати, тимчасове відсторонення від посади або звільнення з посади. Суддя має право оскаржити рішення дисциплінарного органу у вищій інстанції.

Німецьке законодавство передбачає високий рівень захисту незалежності суддів: незмінюваність суддів (судді, призначені на постійній основі, можуть бути звільнені, тимчасово відсторонені або переведені на іншу посаду лише за рішенням суду і з підстав, передбачених законом); обмеження адміністративного нагляду (адміністративний нагляд за суддями обмежений і не може втручатися в їхню незалежність при прийнятті рішень); судовий захист (у разі, якщо суддя вважає, що наглядові заходи порушують його незалежність, він може звернутися до сервісного суду для отримання відповідного рішення) [47, с. 115].

Незважаючи на високі стандарти незалежності, існують певні виклики щодо прозорості дисциплінарних проваджень: закритість слухань (слухання в сервісних судах не є публічними, що може знижувати рівень довіри суспільства до процесу); відсутність чітких процедур (існує потреба в детальнішому регулюванні процедур дисциплінарних проваджень для забезпечення правової визначеності та справедливого судочинства).

Отже, німецька система дисциплінарної відповідальності суддів спрямована на досягнення балансу між підзвітністю та незалежністю судової влади. Хоча існують механізми для притягнення суддів до відповідальності за порушення, вони розроблені таким чином, щоб мінімізувати можливість політичного впливу та забезпечити справедливий розгляд справ. Однак певні аспекти, такі як прозорість процедур, можуть вимагати подальшого вдосконалення.

В Італії дисциплінарна відповідальність суддів є ключовим елементом забезпечення незалежності та підзвітності судової влади. Конституція Італії встановлює, що судова система є автономною та незалежною від інших гілок влади, а дисциплінарні заходи щодо суддів регулюються спеціальними процедурами та

органами.

Відповідно до статті 105 Конституції Італії, Вища рада магістратури (далі - CSM) відповідає за призначення, переведення, підвищення та дисциплінарні заходи щодо суддів. CSM складається з 27 членів: Президент Республіки – голова ради, Перший президент Касаційного суду та Генеральний прокурор при Касаційному суді – члени за посадою; 16 суддів, обраних їхніми колегами, 8 членів, обраних Парламентом з-поміж професорів права та адвокатів з досвідом не менше 15 років [48, с. 96].

CSM має виключну компетенцію щодо дисциплінарних процедур та санкцій проти суддів та прокурорів. Дисциплінарні провадження можуть бути ініційовані двома основними суб'єктами: Міністром юстиції, який має право вимагати від Генерального прокурора при Касаційному суді проведення попереднього розслідування щодо можливого дисциплінарного порушення, та Генеральним прокурором при Касаційному суді, який зобов'язаний ініціювати дисциплінарне провадження у разі виявлення підстав для цього.

Важливо зазначити, що CSM не має повноважень ініціювати дисциплінарні провадження самостійно; його роль полягає в розгляді та прийнятті рішень за результатами таких проваджень [49].

Після ініціювання провадження Генеральний прокурор при Касаційному суді проводить розслідування та приймає рішення щодо наявності достатніх підстави для пред'явлення обвинувачення. Якщо обвинувачення пред'явлено, справа передається до дисциплінарної секції CSM, яка складається з віце-президента ради та п'яти інших членів, обраних з-поміж членів CSM. Дисциплінарна секція проводить слухання, під час яких суддя має право на захист. Після завершення слухань секція виносить рішення щодо наявності порушення та відповідних санкцій. Рішення дисциплінарної секції можуть бути оскаржені у Об'єднаних секціях Касаційного суду [50, с. 88].

У разі визнання судді винним у дисциплінарному порушенні можуть бути застосовані такі санкції: попередження (офіційне застереження щодо поведінки судді), догана (серйозніше застереження з можливими наслідками для кар'єри), тимчасове відсторонення від посади (суддя відсторонюється від виконання обов'язків на певний період), звільнення (найсуворіша санкція, що передбачає позбавлення судді посади). Застосування санкцій залежить від тяжкості порушення та обставин справи.

Італійська система дисциплінарної відповідальності суддів спрямована на забезпечення балансу між незалежністю судової влади та її підзвітністю: автономія CSM (незалежність CSM від інших гілок влади гарантує, що дисциплінарні рішення приймаються без політичного впливу), право на захист (судді мають право на справедливий розгляд справи та можливість оскарження рішень), прозорість процедур (хоча слухання не завжди є публічними, існують механізми для забезпечення прозорості процедур).

Отже, в Італії дисциплінарні процедури щодо суддів здійснюються Вищою радою магістратури. Реформи 2005–2007 років запровадили регулярні оцінки діяльності суддів кожні чотири роки, що впливає на їхню кар'єру та можливості просування. Негативна оцінка може призвести до обов'язкового проходження додаткового навчання або зміни функцій [37, с. 56].

У Республіці Польща питання дисциплінарної відповідальності суддів регулюються Конституцією, Законом «Про систему загальних судів», Законом «Про Верховний Суд» та іншими нормативно-правовими актами. Система дисциплінарної відповідальності суддів у Польщі включає спеціалізовані органи - Дисциплінарну палату Верховного Суду та дисциплінарних інспекторів.

Дисциплінарна палата розглядає справи про дисциплінарні проступки суддів, приймає рішення про накладення дисциплінарних стягнень, включно з попередженням, доганою, зниженням посадового окладу або навіть звільненням судді з посади.

Однією з ключових гарантій правосуддя в Польщі є можливість оскарження рішень дисциплінарних органів у судовому порядку. Основним органом, який здійснює судовий контроль за рішеннями щодо застосування дисциплінарної відповідальності суддів, є Верховний Суд Польщі. Розгляд скарг на рішення Дисциплінарної палати віднесено до компетенції інших палат Верховного Суду - зазвичай це Палата з надзвичайного контролю та публічних справ або Палата кримінальних справ [51, с. 56].

Закон Польщі «Про Верховний Суд» прямо передбачає можливість перегляду рішень Дисциплінарної палати шляхом подання касаційної скарги або скарги на рішення в дисциплінарній справі. Підставами для перегляду є: порушення норм матеріального чи процесуального права; перевищення повноважень дисциплінарного органу; порушення принципів справедливого судового розгляду.

Особливе значення у механізмі судового контролю має практика Конституційного Суду Польщі, який розглядає питання конституційності норм, що регулюють дисциплінарну відповідальність суддів.

Суперечливим стало питання щодо відповідності Конституції створення окремої Дисциплінарної палати при Верховному Суді, яку у 2020 році Європейський суд справедливості визнав несумісною з правом ЄС через відсутність гарантій незалежності та неупередженості [53].

Практика ЄСПЛ та Суду ЄС активно впливає на підходи до судового контролю у дисциплінарних справах щодо суддів. Основними питаннями у справах проти Польщі стали: незалежність дисциплінарних органів; дотримання права на справедливий суд; гарантії захисту від свавільного переслідування.

Особливо значущими є рішення у справах *Reczkowicz v. Poland*, *Dolińska-Ficek and Ozimek v. Poland*, де ЄСПЛ визнав порушення ст. 6 ЄКПЛ у зв'язку з діяльністю Дисциплінарної палати Верховного Суду Польщі.

Отже, судовий контроль за законністю рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Польщі відіграє важливу роль у забезпеченні

гарантій незалежності суддів та захисту їх прав. Однак останні законодавчі зміни та практика дисциплінарного переслідування викликають серйозні питання щодо дотримання європейських стандартів правосуддя. Практика ЄСПЛ та Суду ЄС формує нові підходи до оцінки правових механізмів дисциплінарної відповідальності суддів, стимулюючи Польщу до їх реформування [54, с. 75].

В Румунії питання дисциплінарної відповідальності суддів регулюються Конституцією Румунії, Законом №303/2004 «Про статус суддів та прокурорів», Законом №317/2004 «Про Вищу раду магістратури» та іншими нормативно-правовими актами. Ключову роль у питаннях притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності відіграє Вища рада магістратури (Consiliul Superior al Magistraturii - CSM). Саме вона є органом, який гарантує незалежність правосуддя та здійснює контроль за дисциплінарними провадженнями стосовно суддів.

Дисциплінарне провадження щодо суддів у Румунії проходить кілька етапів: попереднє розслідування здійснює Інспекція правосуддя; розгляд справи та ухвалення рішення по суті - компетенція дисциплінарної комісії Вищої ради магістратури; подальший перегляд рішення у судовому порядку [27, с. 57].

Рішення Вищої ради магістратури з дисциплінарних питань можуть бути оскаржені до Вищого касаційного та кримінального суду Румунії (Înalta Curte de Casație și Justiție - ICCJ), що гарантує дотримання принципу справедливого судового розгляду та ефективного захисту прав судді. Відповідно до ст. 51 Закону №317/2004, суддя, який не згоден з рішенням CSM, має право звернутися зі скаргою до ICCJ протягом 15 днів з дня повідомлення рішення.

Вищий касаційний та кримінальний суд перевіряє: законність рішення; дотримання процедурних вимог; відповідність заходу дисциплінарної відповідальності допущеному порушенню; дотримання прав судді на захист та справедливий процес. Практика Вищого касаційного та кримінального суду свідчить про активне застосування стандартів Європейської конвенції з прав

людини та рішень ЄСПЛ під час розгляду дисциплінарних справ щодо суддів.

Важливим орієнтиром є рішення ЄСПЛ у справах *Baka v. Hungary* та *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal*, в яких встановлено критерії справедливого дисциплінарного процесу для суддів. У Румунії питання дисциплінарної відповідальності суддів стало предметом уваги і Європейської комісії у межах механізму співпраці та перевірки (CVM), яка неодноразово наголошувала на необхідності забезпечення незалежності дисциплінарних процедур [55, с. 143].

Конституційний суд Румунії здійснює контроль за відповідністю нормативних актів Конституції, зокрема тих, що стосуються дисциплінарної відповідальності суддів. У низці рішень він підтвердив принцип незалежності судової влади та недопустимості втручання виконавчої влади у дисциплінарні провадження.

Отже, система судового контролю за дисциплінарною відповідальністю суддів у Румунії забезпечує належний баланс між механізмом притягнення до відповідальності та гарантіями незалежності суддів. Особливу роль у цьому відіграє Вищий касаційний та кримінальний суд, що перевіряє законність рішень Вищої ради магістратури. Водночас практика ЄСПЛ та міжнародні стандарти продовжують впливати на удосконалення процедур дисциплінарної відповідальності суддів у Румунії.

Система дисциплінарної відповідальності суддів у Литві базується на Конституції Литовської Республіки, Законі «Про судоустрій Литовської Республіки» (1994 р.) та Законі «Про статус суддів». Центральну роль у дисциплінарному процесі відіграє Суддівська рада Литви та Комісія з питань етики та дисципліни суддів [56, с. 90].

Особливістю литовської системи є те, що дисциплінарна відповідальність суддів розглядається як частина системи гарантування незалежності судової влади при одночасному забезпеченні її доброчесності.

Процедура притягнення судді до дисциплінарної відповідальності передбачає

кілька стадій: попередній розгляд скарги здійснює Комісія з етики та дисципліни суддів; рішення щодо відкриття дисциплінарної справи ухвалює Суддівська рада; остаточне рішення про притягнення судді до відповідальності та застосування дисциплінарного стягнення ухвалює Суддівський суд честі.

Відповідно до статей 101-104 Закону «Про судоустрій Литовської Республіки», рішення Суддівського суду честі можуть бути оскаржені до Верховного адміністративного суду Литви.

Судовий контроль здійснюється у формі перегляду рішень з точки зору: законності; обґрунтованості; дотримання процедурних вимог; забезпечення права на захист. Рішення Верховного адміністративного суду Литви у таких справах є остаточним і не підлягає подальшому оскарженню [57].

Суд перевіряє: чи не було перевищення повноважень органами дисциплінарної відповідальності; чи дотримано принципів пропорційності; чи було забезпечено право судді на справедливий процес згідно з Європейською конвенцією з прав людини.

У своїй практиці Верховний адміністративний суд Литви активно застосовує практику ЄСПЛ, особливо щодо питань незалежності суддів та гарантій справедливого дисциплінарного процесу (зокрема посилаючись на рішення у справах *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, *Baka v. Hungary*). Литовська система також перебуває під постійним моніторингом європейських інституцій щодо дотримання стандартів незалежності судової влади.

Конституційний суд Литви не розглядає конкретні дисциплінарні справи щодо суддів, однак у його юрисдикції є перевірка конституційності законодавства, що регламентує дисциплінарну відповідальність суддів. У своїх рішеннях Конституційний суд неодноразово підкреслював важливість незалежності суддів та неприпустимість втручання інших гілок влади у дисциплінарні процедури [27, с. 58].

Отже, модель судового контролю за дисциплінарною відповідальністю суддів

у Литві є прикладом ефективного поєднання механізмів притягнення суддів до відповідальності та гарантування їх незалежності. Судовий контроль здійснюється Верховним адміністративним судом Литви, що гарантує дотримання принципу верховенства права, забезпечення процесуальних прав судді та відповідність дисциплінарних заходів міжнародним стандартам.

Правова регламентація дисциплінарної відповідальності суддів у Чеській Республіці закріплена у Конституції Чехії, Законі № 6/2002 Sb. «Про суди та суддів», а також у Законі № 7/2002 Sb. «Про дисциплінарне провадження щодо суддів, прокурорів та інших осіб». Особливістю чеської моделі є те, що дисциплінарна відповідальність суддів розглядається як гарантія дотримання етичних норм та професійної поведінки суддів при одночасному забезпеченні їх незалежності [58].

Дисциплінарне провадження щодо суддів у Чехії розглядає спеціально створена Дисциплінарна палата Верховного адміністративного суду Чеської Республіки. Ініціювати дисциплінарне провадження можуть: міністр юстиції; Голова суду; Колегія з дисциплінарної відповідальності суддів; Президент Чехії (у визначених випадках).

Дисциплінарна палата виступає одночасно й органом дисциплінарного провадження, й органом судового контролю. Її рішення ухвалюються за результатами відкритого судового процесу із забезпеченням права судді на захист та змагальності сторін. Верховний адміністративний суд діє як перша й остаточна інстанція у дисциплінарних справах щодо суддів. Рішення Дисциплінарної палати оскарженню не підлягає. Проте суддя, який не згоден із рішенням, може звернутися до Конституційного суду Чеської Республіки із конституційною скаргою на підставі порушення його основоположних прав чи свобод, гарантованих Конституцією чи Європейською конвенцією з прав людини [59, с. 134].

При розгляді дисциплінарної справи Верховний адміністративний суд перевіряє: законність дій судді; наявність чи відсутність складу дисциплінарного

проступку; дотримання процедури дисциплінарного провадження; відповідність застосованого стягнення принципу пропорційності.

Конституційний суд Чехії у своїй практиці неодноразово наголошував на важливості дотримання гарантій незалежності суддів у дисциплінарних провадженнях.

У рішенні від 2009 року (Pl. ÚS 39/08) Конституційний суд підкреслив, що навіть при наявності дисциплінарного проступку дисциплінарне стягнення повинно бути адекватним, а процес – справедливим та прозорим.

Основні гарантії судового контролю у дисциплінарних справах суддів у Чехії: незалежність органу, що розглядає дисциплінарні справи (спеціальна палата Верховного адміністративного суду); забезпечення судді права на захист; відкритий та змагальний розгляд справи; можливість звернення до Конституційного суду з конституційною скаргою; обов'язок дотримання стандартів Європейської конвенції з прав людини [60, с. 78].

Отже, чеська модель судового контролю за рішеннями про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності є унікальною завдяки зосередженню повноважень дисциплінарного суду у Верховному адміністративному суді. Це забезпечує баланс між необхідністю відповідальності суддів та гарантіями їх незалежності. Система гарантує дотримання прав суддів та відповідність дисциплінарних процедур міжнародним стандартам справедливого процесу.

Таким чином, у країнах континентальної системи права існують різні підходи до дисциплінарної відповідальності суддів та судового контролю за такими рішеннями. Загалом, ці механізми спрямовані на забезпечення незалежності судової влади та дотримання принципів верховенства права. Однак, виклики залишаються, особливо щодо забезпечення неупередженості дисциплінарних органів та захисту суддів від політичного тиску.

* * *

У межах аналізу зарубіжного досвіду судового контролю за рішеннями дисциплінарних органів щодо суддів у державах загальної та континентальної правових систем було виявлено низку спільних підходів і відмінностей, що мають значення для вдосконалення національного механізму в Україні.

1. У державах загальної правової системи (зокрема Великій Британії, США, Канаді) ключовим принципом є верховенство права, а процедури перегляду рішень щодо дисциплінарної відповідальності суддів будуються на засадах відкритості, незалежності й чіткого розмежування повноважень дисциплінарних і судових органів. Зокрема, судовий перегляд здійснюється апеляційними чи спеціалізованими адміністративними судами.

2. Важливе значення в англосаксонських країнах має прецедентна практика, що дозволяє забезпечити послідовність і передбачуваність у рішенні спорів, пов'язаних із суддівською дисципліною. Судовий контроль зосереджений переважно на перевірці дотримання належної процедури, законності підстав та обґрунтованості рішень.

3. У державах континентальної правової системи (наприклад, Франція, Німеччина, Італія, Іспанія) судовий контроль є структурно закріпленим і часто здійснюється в межах адміністративного судочинства або через спеціалізовані органи, уповноважені переглядати дисциплінарні рішення щодо суддів.

4. Основна увага в країнах континентального права приділяється правовій визначеності дисциплінарного процесу, відповідності дій дисциплінарного органу закону та гарантуванню неупередженості при прийнятті рішення. Судовий контроль у цій системі також розглядається як невід'ємний елемент гарантій незалежності суддів.

5. Досвід зарубіжних країн свідчить про ефективність існування двоступеневого механізму: наявність спеціального дисциплінарного органу з

внутрішньої автономією та можливість подальшого судового оскарження його рішень. Така модель забезпечує як внутрішній професійний контроль, так і зовнішній неупереджений перегляд, що відповідає принципам правової держави.

Отже, зарубіжний досвід демонструє важливість забезпечення незалежності судової влади шляхом впровадження ефективного, прозорого й справедливого судового контролю за рішеннями дисциплінарних органів. Запозичення кращих практик може стати вагомим чинником удосконалення українського підходу до суддівської дисциплінарної відповідальності.

РОЗДІЛ 3. СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ЗАКОННІСТЮ РІШЕНЬ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

3.1. Особливості оскарження до суду рішень дисциплінарних органів про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності

Дисциплінарна відповідальність суддів є важливим інструментом підтримання довіри громадськості до судової влади. З одного боку, вона виконує функцію контролю за поведінкою суддів, забезпечуючи дотримання ними професійних стандартів, етичних норм та принципів верховенства права. З іншого боку, застосування дисциплінарних заходів може перетворитися на засіб тиску або втручання в незалежність судової влади. Саме тому надзвичайно важливо забезпечити ефективні та справедливі механізми судового контролю за рішеннями органів, які здійснюють дисциплінарне провадження щодо суддів.

В Україні питання оскарження рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності регламентується комплексом нормативно-правових актів, серед яких центральне місце посідають Конституція України [11], Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [15], Закон України «Про Вищу раду правосуддя» та Кодекс адміністративного судочинства України [61]. Особливе значення також має практика Верховного Суду, який виконує функцію судового контролю за дисциплінарними провадженнями, а також стандарти, встановлені міжнародними документами, зокрема рекомендаціями Ради Європи та рішеннями Європейського суду з прав людини.

Відповідно до ст. 131 Конституції України, ВРП є органом, який ухвалює рішення про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності [11]. Дисциплінарне провадження є особливою формою юридичної відповідальності, що має адміністративно-правову природу, однак із урахуванням специфіки статусу

суб'єкта - судді - такі справи набувають конституційно-правового значення.

Рішення дисциплінарного органу може містити: відмову у відкритті дисциплінарного провадження; закриття дисциплінарного провадження; застосування дисциплінарного стягнення, зокрема попередження, догану, подання про тимчасове відсторонення або звільнення судді.

З урахуванням принципів незалежності суддів та недоторканності їхнього статусу, рішення про притягнення до відповідальності мають бути максимально виваженими та обґрунтованими, а сама процедура - відповідати принципу справедливості, доступності та ефективності судового захисту.

Закон України «Про Вищу раду правосуддя» (ст. 52) прямо передбачає право судді оскаржити рішення ВРП до ВС у порядку адміністративного судочинства [61].

Згідно з законом, строк на звернення до суду становить 30 календарних днів з моменту отримання суддею відповідного рішення. Пропуск цього строку без поважних причин тягне за собою залишення позовної заяви без розгляду.

Особливості судового розгляду таких справ: суддя виступає позивачем, а Вища рада правосуддя – відповідачем; суд здійснює перевірку не лише формальних підстав для застосування дисциплінарного стягнення, а й змістовних – чи відповідає встановлене порушення критеріям дисциплінарного проступку; ВС може як скасувати рішення ВРП, так і залишити його в силі.

При розгляді справ про дисциплінарну відповідальність суддів суд керується такими принципами: принцип незалежності суддів (визнається, що втручання у професійну діяльність судді з боку дисциплінарного органу має бути мінімальним і обґрунтованим); принцип пропорційності (заходи дисциплінарної відповідальності повинні відповідати тяжкості порушення); принцип належної правової процедури (суд досліджує, чи було дотримано всіх етапів провадження, включаючи право судді на захист, ознайомлення з матеріалами справи, участь у засіданні, право на представника); принцип неупередженості (встановлюється, чи

не були члени дисциплінарного органу упередженими, чи не було конфлікту інтересів [62, с. 90].

Важливо, що суд не має повноважень повторно оцінювати фактичні обставини, окрім випадків очевидної необґрунтованості або порушення процедури. Основна функція суду – перевірити, чи не було порушені права судді під час розгляду дисциплінарної справи.

Верховний Суд у низці своїх рішень послідовно зазначає, що дисциплінарна відповідальність не повинна бути формою покарання за зміст судових рішень, навіть якщо вони є помилковими, за умови відсутності очевидної недбалості або навмисного порушення права. Наприклад, у справі №9901/376/20 суд підкреслив, що критика мотивів судового рішення не може слугувати підставою для дисциплінарного стягнення, якщо вона не супроводжується доказами недоброчесної поведінки [41].

Значне місце у формуванні стандартів посідає практика ЄСПЛ. Європейський суд дійшов висновку, що процедура звільнення судді в Україні порушила кілька статей Конвенції, зокрема ст. 6 (право на справедливий суд) та ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя). ЄСПЛ зазначив, що дисциплінарне провадження повинно відповідати критеріям справедливості, передбачуваності та доступності.

Незважаючи на наявність правового механізму оскарження, існує низка проблем:

- обмеженість перегляду, оскільки суд не завжди має можливість повною мірою дослідити нові докази або заслухати свідків;
- суб'єктивізм при оцінці фактів, оскільки ВРП часто керується власним баченням ситуації, що іноді не має чіткого нормативного підґрунтя;
- недостатня правова визначеність понять “недоброчесність”, “поведінка, що порочить звання судді” тощо [27, с. 78].

Для удосконалення механізму оскарження доцільно: встановити більш чіткі стандарти дисциплінарного проступку; забезпечити більшу відкритість розгляду

таких справ; розширити права сторін у судовому провадженні; закріпити обов'язкове врахування практики ЄСПЛ у процесі дисциплінарного переслідування.

Отже, механізм судового оскарження рішень дисциплінарних органів щодо суддів є важливою гарантією їх незалежності, правової захищеності та справедливого правосуддя. Наявність такого інструменту дозволяє забезпечити баланс між необхідністю підтримання дисципліни в судовому корпусі та захистом від можливих форм тиску чи свавілля. Проте ефективність цього механізму залежить від рівня процесуальної справедливості, чіткості нормативного регулювання та неупередженості як дисциплінарних, так і судових органів. Удосконалення процедур та забезпечення реального доступу до правосуддя залишаються ключовими завданнями у цьому напрямку.

3.2. Межі судового контролю за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності

Визначення меж компетенції суду є однією з основоположних умов для належної реалізації судового контролю та гарантування законності у сфері притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Правові рамки повноважень суду встановлюються законодавством та іншими нормативно-правовими актами. До цих повноважень можуть входити різні складові: перевірка дотримання процедурних вимог під час розгляду дисциплінарної справи відповідними органами, забезпечення прав судді у процесі розгляду справи, а також перевірка відповідності застосованих норм права та стандартів справедливого судочинства. Крім того, суд уповноважений оцінювати повноту дослідження обставин справи, достатність зібраних доказів та наявність обґрунтованих підстав для встановлення дисциплінарного правопорушення [63, с. 48].

Особливого значення набуває встановлення чітких стандартів і критеріїв, на основі яких суд здійснює перевірку рішень дисциплінарних органів. Це може включати аналіз доводів сторін, оцінку достовірності й достатності доказової бази, а також перевірку законності та обґрунтованості висновків, до яких дійшли дисциплінарні органи.

Таким чином, визначення компетенції суду є необхідним етапом для забезпечення справедливого та ефективного судового контролю за рішеннями органів дисциплінарної юрисдикції. Це також сприяє захисту прав та законних інтересів суддів у процесі розгляду дисциплінарних справ.

При здійсненні судового контролю особлива увага приділяється дотриманню процедурних вимог, що передбачені законом, а також основоположним принципам справедливого розгляду справи. Одним із ключових завдань суду є перевірка правильності процесуальних дій дисциплінарного органу: чи дотримано встановленого порядку розгляду, чи було забезпечено право судді на захист, надання пояснень, представлення доказів та аргументів [64, с. 62].

Не менш важливою є перевірка об'єктивності прийнятого рішення, в тому числі з урахуванням впливу можливих зовнішніх чинників на процес ухвалення рішення органами дисциплінарної відповідальності.

Окрім цього, суд зобов'язаний впевнитися, що всі учасники дисциплінарного провадження мали рівні права та можливості для захисту своїх інтересів. Важливою умовою є неупередженість, незалежність розгляду справи, а також обґрунтованість і чітка мотивація прийнятого рішення.

Перевірка дотримання процесуальних вимог включає в себе аналіз відповідності дій дисциплінарних органів положенням чинного законодавства та міжнародним стандартам, особливо у частині дотримання прав людини та забезпечення справедливого судового процесу.

Таким чином, судовий контроль виступає важливою гарантією того, що процедура розгляду дисциплінарної справи відповідає закону та принципам

справедливості. Це є важливою умовою для правового захисту та охорони прав суддів, які притягуються до дисциплінарної відповідальності.

Крім перевірки процедурної сторони, суд має право досліджувати і докази, які були використані дисциплінарними органами при ухваленні рішення щодо судді. Суд аналізує, чи були ці докази достатніми, достовірними та належними для прийняття правомірного рішення.

Оцінка доказів є одним з ключових етапів судового контролю. Суд досліджує усі матеріали справи - документи, свідчення, висновки експертів та інші докази, подані сторонами у процесі [48, с. 46].

При цьому важливо не лише перевірити фактичну наявність доказів, але й оцінити їхню значимість, логічну послідовність, достовірність та можливі маніпуляції. Суд повинен переконатися, що висновки дисциплінарних органів ґрунтуються саме на реальних та об'єктивних даних, а не на припущеннях чи необґрунтованих твердженнях.

Отже, оцінка доказів судом відіграє важливу роль у забезпеченні справедливого та неупередженого розгляду дисциплінарної справи щодо судді.

Окрім цього, суттєвим елементом судового контролю є правильна правова кваліфікація вчинених порушень. Суд має перевірити, чи відповідають дії чи бездіяльність судді ознакам дисциплінарного проступку, визначеним законом та іншими нормативно-правовими актами.

Цей процес передбачає аналіз встановлених дисциплінарними органами порушень та їхнє співвіднесення з вимогами законодавства, нормами професійної етики суддів, стандартами поведінки та іншими правовими джерелами.

Суд зобов'язаний детально дослідити усі фактичні обставини справи, оцінити правові позиції сторін, а також спиратися на судову практику, прецеденти та інші релевантні джерела права. Важливим є встановлення правових підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності відповідно до принципу верховенства права.

У підсумку, судове рішення має бути чітко обґрунтованим, заснованим на належних доказах та правових нормах, що забезпечить законність і справедливість дисциплінарного процесу.

Отже, здійснення правової кваліфікації виявлених порушень є важливим етапом процесу судового контролю, що спрямований на забезпечення дотримання принципів законності та справедливості у питаннях дисциплінарної відповідальності суддів.

Судовий контроль за рішеннями дисциплінарних органів щодо притягнення суддів до відповідальності передбачає перевірку обґрунтованості прийнятого рішення. У цьому аспекті суд повинен переконатися, що рішення органу дисциплінарної юрисдикції має чітку правову основу, спирається на встановлені законом норми та підтверджені факти [27, с. 74].

При оцінці обґрунтованості рішення суд аналізує, які саме фактичні обставини, докази та юридичні аргументи були зазначені у рішенні дисциплінарного органу. Суд визначає, чи є ці матеріали достатніми для прийняття законного рішення та чи відповідають вони вимогам чинного законодавства. Особливу увагу суд приділяє послідовності та логічності викладення мотивів рішення, а також відсутності в ньому суперечностей.

Судовий контроль у цьому контексті покликаний гарантувати, що рішення дисциплінарного органу належно обґрунтоване, позбавлене серйозних недоліків та не порушує права судді. Суд зобов'язаний забезпечити відповідність мотивування рішення вимогам законності та справедливості, враховуючи при цьому інтереси усіх учасників дисциплінарного процесу.

Таким чином, аналіз обґрунтованості рішень є невід'ємною частиною судового контролю, що сприяє забезпеченню справедливого розгляду дисциплінарних справ щодо суддів.

Крім цього, судовий контроль за рішеннями дисциплінарних органів передбачає також оцінку сутності порушень, вчинених суддею. Характер вчинених

порушень має принципове значення для визначення їхнього впливу на виконання суддею своїх професійних обов'язків та дотримання ним етичних стандартів.

При здійсненні судового контролю суд звертає увагу на характер та ступінь серйозності порушень, їхні наслідки, а також вплив таких дій на репутацію судді та функціонування правосуддя загалом. Сутність порушень може охоплювати питання професійної етики, неналежного виконання службових обов'язків, конфлікту інтересів, недостатньої кваліфікації чи інші аспекти, що негативно впливають на діяльність судді [50, с. 89].

Отже, під час оцінки дій судді суд аналізує не лише юридичну сторону справи, а й морально-етичну складову, що є надзвичайно важливою у питаннях дисциплінарної відповідальності.

Право на захист є однією з ключових засад справедливого судового процесу. Це стосується кожного учасника провадження, включаючи самого суддю. Це право повинне гарантувати ефективні можливості для відстоювання особистих прав та інтересів не лише у кримінальному провадженні, а й у дисциплінарних справах.

Коли судовий контроль не дає судді змоги повноцінно захистити свої права, виникає ризик порушення засад справедливості та неупередженості судочинства. Саме тому під час здійснення судового контролю необхідно брати до уваги інтереси суддів і надавати їм можливість реалізовувати своє право на захист на всіх етапах розгляду.

Право на захист включає в себе можливість мати представника або адвоката, ознайомлюватися з матеріалами справи, подавати докази, висловлювати позицію у відповідь на обвинувачення, а також викладати власні аргументи. Це дозволяє судді ефективно представляти свою точку зору та доводити її у суді.

Таким чином, гарантування права на захист є важливим чинником забезпечення об'єктивності та справедливості під час перегляду дисциплінарних рішень судовими органами. У цьому контексті дотримання принципу презумпції невинуватості відіграє вирішальну роль. Він передбачає, що особа вважається

невинною доти, доки її вину не буде встановлено у законному порядку судом.

Судовий контроль повинен базуватися на цьому принципі, що означає надання судді всіх гарантій справедливого розгляду до ухвалення остаточного рішення. Суд не має права заздалегідь припускати вину судді, а зобов'язаний неупереджено аналізувати всі докази, представлені у справі [27, с. 78].

Тільки після всебічного і об'єктивного розгляду обставин справи можна приймати рішення щодо наявності порушень з боку судді. Таким чином, дотримання презумпції невинуватості сприяє підтриманню справедливості, законності та довіри до системи судового контролю.

Дослідження меж судового контролю, здійснюваного Верховним Судом, має суттєве значення для оцінки ефективності механізмів контролю у процесах притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Межі компетенції ВС окреслюються тими повноваженнями, які визначені чинним законодавством. Зазвичай до юрисдикції ВС належить розгляд апеляційних та касаційних скарг на рішення судів нижчих інстанцій, а також розв'язання питань щодо відповідності нормативно-правових актів Конституції та іншим правовим нормам.

У процесі оцінки повноти та меж судового контролю необхідно враховувати тонкий баланс між збереженням суддівської незалежності та потребою в ефективному нагляді за законністю судових рішень. Надзвичайно важливо, щоб механізми контролю не перетворювалися на засіб політичного впливу або втручання у незалежність судової влади, а служили виключно гарантією дотримання принципів правосуддя та законності.

Ефективність судового контролю може бути проаналізована через його здатність забезпечувати рівність усіх перед законом, а також захищати основні права та свободи людини. Якщо повноцінний судовий контроль сприяє посиленню правової державності та утвердженню справедливості у судовому процесі, його доцільність стає очевидною [27, с. 67].

Загалом, впровадження повного судового контролю з боку ВС може бути виправданим кроком, якщо це призведе до покращення якості судового розгляду, зростання довіри громадськості до системи правосуддя та посилення захисту прав людини. Водночас така трансформація вимагає уважного вивчення всіх потенційних наслідків та розробки чітких процедур, які дозволять уникнути можливих негативних впливів.

Слід також брати до уваги, як повний контроль ВС може позначитися на оперативності розгляду справ. Хоча більш глибокий перегляд судових рішень може сприяти їх якості, це водночас здатне затягнути процес, що є особливо критичним у випадках, які потребують швидкого реагування, зокрема у справах, пов'язаних з правами людини або в умовах надзвичайних обставин [56, с. 89].

Крім того, окремі експерти попереджають про ризик зростання судового активізму. Це може проявлятися в тому, що суди починають втручатися у сферу дискреційних повноважень дисциплінарних органів, що ставить під загрозу забезпечення підзвітності судової влади суспільству – функцію, яку здійснює Вища рада правосуддя.

Таким чином, необхідність впровадження повного судового контролю Верховним Судом слід розглядати в комплексі, з урахуванням як позитивних аспектів, пов'язаних із підвищенням ефективності та справедливості, так і можливих ризиків. Збалансований підхід дозволить досягти оптимального результату – забезпечення як незалежності суддів, так і належного функціонування системи правосуддя.

3.3. Аналіз судової практики щодо розгляду скарг на рішення дисциплінарних органів про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності

Оцінка ефективності судового контролю у сфері дисциплінарної відповідальності суддів неможлива без детального аналізу відповідної судової практики. З огляду на принцип незалежності судової влади, дисциплінарне провадження стосовно суддів повинно відповідати не лише нормам закону, а й стандартам справедливості, об'єктивності та правової визначеності.

У судовій практиці ВС можна виділити кілька характерних підходів до розгляду скарг на рішення дисциплінарних палат ВРП. По-перше, суд зобов'язаний перевіряти дотримання процесуальних гарантій у провадженні: чи було судді надано право на захист, ознайомлення з матеріалами справи, можливість надати пояснення, подати докази та мати правову допомогу.

Також варто зазначити, що суди наголошують на необхідності неупередженого підходу до розгляду дисциплінарних справ, що виявляється у критиці формального застосування дисциплінарних санкцій без глибокого аналізу наміру та об'єктивної сторони діяння судді.

Аналіз судової практики свідчить, що ВС виконує важливу роль у гарантуванні дотримання принципів верховенства права, правової визначеності та суддівської незалежності під час розгляду дисциплінарних скарг. Така практика формує стандарти правозастосування у дисциплінарному провадженні, підвищуючи рівень довіри до судової системи в цілому.

Судовий контроль є надзвичайно важливим інструментом у процесі формування стабільної та послідовної практики роботи дисциплінарних органів. Саме завдяки цьому механізму забезпечується дотримання основоположних принципів законності, справедливості та неупередженості у їх діяльності. Здійснення судового контролю гарантує відповідність роботи дисциплінарних

органів високим стандартам правової держави та сприяє зміцненню довіри суспільства до системи правосуддя.

Показовим прикладом реалізації судового контролю стала постанова Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС) від 17 лютого 2022 року (провадження № 11-97сеп21). У цьому рішенні Суд констатував обов’язок Вищої ради правосуддя (далі – ВРП) та її дисциплінарного органу при кваліфікації вчинення суддею дисциплінарного проступку, передбаченого пунктом 4 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», навести мотиви порушення прав людини і основоположних свобод унаслідок недотримання суддею правових норм [41].

Оцінюючи рішення ВРП, ВП ВС звернула увагу на те, що вказане рішення, а також висновки Третьої дисциплінарної палати, зокрема стосовно дій судді, базувались на встановленні порушень господарського процесуального законодавства. Зокрема, ухвалою від 21 квітня 2020 року про відкриття апеляційного провадження суддя зупинив дію ухвали про забезпечення позову, що прямо суперечило частині восьмій статті 140 ГПК України. Крім того, подальше виключення цього пункту з ухвали через «виправлення описки» від 7 травня 2020 року також було визнано незаконним відповідно до статті 243 ГПК України.

ВРП та її дисциплінарний орган дійшли висновку, що зазначені дії не відповідають закону, вказують на здійснення правосуддя не у спосіб, визначений законом, і виходять за межі простої суддівської помилки. На цій підставі дії судді були кваліфіковані як дисциплінарний проступок, вчинений унаслідок грубої недбалості, що призвела до порушення прав людини та основоположних свобод [41].

Однак ВП ВС наголосила, що відповідно до положень пункту 4 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», порушення прав людини має бути безпосереднім наслідком дій судді, і ці порушення мають бути конкретними та підтвердженими. Недостатньо лише посилення на неправильне

застосування норм процесуального права. Має йтися про фактичне завдання шкоди особі - втрату майна, обмеження у професійній діяльності, незаконне позбавлення волі, витік конфіденційної інформації тощо - як результат дій судді.

У розглянутому випадку, ні ВРП, ні її Третя дисциплінарна палата не вказали, в чому конкретно полягало порушення прав позивачки у справі № 922/721/20, а також не навели фактичного причинного зв'язку між помилками судді та порушенням її основоположних прав у розумінні Конвенції [41].

Таким чином, якщо ВРП вважала, що мала місце груба недбалість судді, яка спричинила порушення прав, вона була зобов'язана чітко окреслити ці порушення з посиланням на Конвенцію та обґрунтувати висновки про наявність прямого зв'язку між діями судді й порушенням прав.

Іншим показовим прикладом є постанова ВП ВС від 12 травня 2022 року (провадження № 11-194сап21). У контексті перевірки законності правової кваліфікації, наданої ВРП у своєму рішенні про залишення в силі постанови Дисциплінарної палати, ВП ВС надала певні роз'яснення [41].

ВП ВС звернула увагу, що відповідно до пункту 3 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», дисциплінарна відповідальність судді може настати за дії, які компрометують суддівське звання чи підривають довіру до правосуддя. Йдеться про етичні порушення — зокрема, відхилення від норм моралі, нечесну чи упереджену поведінку, порушення стандартів, що мають забезпечити суспільну впевненість у неупередженості та доброчесності суддів. На підставі частини сьомої статті 56 того ж Закону, суддя зобов'язаний здійснювати розгляд справ справедливо, об'єктивно, в розумні строки та відповідно до норм закону й принципів судочинства. Недотримання таких норм може стати підставою для дисциплінарного стягнення.

Зокрема, ВП ВС дійшла висновку, що виправлення описки у судовому рішенні, що змінює його зміст, суперечить основній меті правосуддя в демократичній державі - гарантувати справедливий та відкритий розгляд справ

незалежним судом. Якщо виправлення відбувається у спосіб, що не передбачений законом, це ставить під сумнів легітимність самого судового процесу [41].

У зв'язку з тим, що рішення ВРП було належним чином обґрунтовано, а процедурні вимоги при його ухваленні були дотримані, ВП ВС не знайшла підстав для його скасування й підтримала правомірність його залишення в силі.

Основним завданням судового контролю є перевірка правомірності та обґрунтованості рішень дисциплінарних органів. Суд аналізує, наскільки рішення Вищої ради правосуддя відповідають нормам чинного законодавства, принципам справедливості, а також чи були дотримані права та законні інтереси учасників дисциплінарного провадження.

Судовий контроль сприяє формуванню єдиної практики у справах про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, що має велике значення для забезпечення правової визначеності та уникнення протиріч у рішеннях дисциплінарних органів [27, с. 67].

ВС, розглядаючи подібні справи, спирається на власну усталену практику, враховує попередні рішення, а також заслуховує аргументи усіх сторін. Це дає змогу забезпечити об'єктивний та неупереджений розгляд справ і винесення рішень на підставі ретельного аналізу правових норм та доводів сторін.

Отже, судовий контроль є невід'ємною складовою ефективного функціонування дисциплінарних органів. Він забезпечує законність, справедливість та прозорість їх діяльності, що, у свою чергу, сприяє підвищенню довіри громадськості до судової системи України. Постанова ВП ВС у справі № 11-638сап19 демонструє практичне значення судового контролю як дієвого механізму забезпечення об'єктивності та законності у діяльності дисциплінарних органів, особливо у справах щодо дисциплінарної відповідальності суддів [41].

Однією з категорій справ у сфері судового контролю є оскарження рішення ВРП про наявність у діях судді складу дисциплінарного проступку. Зокрема, ВП ВС у своїй постанові від 27 січня 2022 року (провадження № 11-132сап21) стосовно

оскарження рішення ВРП залишила без змін рішення її Дисциплінарної палати про притягнення судді господарського суду до дисциплінарної відповідальності за дисциплінарний проступок, передбачений підпунктом «а» пункту 1 та пунктом 4 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у зв'язку з відкриттям провадження та застосуванням заходів забезпечення позову у справі. ВП ВС не розцінила висновки ВРП та її дисциплінарного органу щодо відсутності у особи будь-якого процесуального статусу у кримінальному провадженні та відсутності в ухвалі слідчого судді даних про її причетність до кримінального правопорушення як обставини, що підтверджують наявність у діях особи складу дисциплінарного проступку [41]. Також ВП ВС дійшла висновку, що ухвала слідчого судді містила достатній рівень конкретизації, необхідний для визначення меж дозволених дій правоохоронних органів. Зокрема, в ухвалі чітко визначено: загальні та специфічні ознаки об'єктів, які підлягали виявленню під час слідчої дії; характер інформації, що міститься в них; коло осіб, чиє спілкування стосовно відповідних обставин стало предметом обшуку; а також часовий проміжок, у межах якого відбувались відповідні комунікації [41].

Постановою ВП ВС від 3 лютого 2022 року (провадження № 11-40сеп21) щодо оскарження рішення ВРП, підтверджено законність рішення її Третьої дисциплінарної палати про притягнення судді господарського суду до дисциплінарної відповідальності у зв'язку з порушенням правил виключної підсудності під час відкриття провадження та застосування забезпечення позову, що охоплюється підпунктом «а» пункту 1 та пунктом 4 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статусу суддів» [27, с. 79].

ВП ВС зазначила, що відповідно до частини шостої статті 30 Господарського процесуального кодексу України корпоративні спори, у тому числі ті, що виникають між учасниками юридичної особи або між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами), включаючи осіб, які припинили участь у такій особі, підлягають розгляду господарським судом за місцезнаходженням

юридичної особи. Це також стосується спорів, що впливають з правочинів щодо корпоративних прав, крім акцій [41].

Третя дисциплінарна палата ВРП встановила, що у справі № 910/14811/19 предметом позову була вимога про переведення прав і обов'язків покупця частки у статутному капіталі ТОВ «КЗМО». Таким чином, відповідно до наведених положень ГПК України, розгляд цієї справи мав здійснюватися Господарським судом Донецької області.

У світлі пункту 1 частини першої статті 31 ГПК України, справа, яка належить до юрисдикції іншого суду, підлягає переданню до відповідного суду. Виходячи з цього, Вища рада правосуддя обґрунтовано визнала, що суддя допустив порушення вимог процесуального законодавства, коли відкрив провадження у зазначеній справі та виніс ухвалу про забезпечення позову 24 жовтня 2019 року, попри наявні ознаки територіальної непідсудності [41].

При цьому ВП ВС звернула увагу, що місцезнаходження відповідача було чітко вказане у позовній заяві ТОВ «МПУФР», отже, суддя, який мав понад шестирічний досвід роботи на момент розгляду справи, мав належно оцінити ситуацію і передати справу до компетентного суду, не вдаючись до вирішення питань забезпечення позову.

Враховуючи викладене, висновки ВРП та її дисциплінарного органу про те, що суддею були порушені норми процесуального законодавства при розгляді питання відкриття провадження і забезпечення позову, визнані обґрунтованими. Зокрема, вжиті ним заходи забезпечення були явно непропорційними, не відповідали меті цього правового інституту та призвели до надмірного втручання в право власності - базове право людини.

Постановою від 10 лютого 2022 року (провадження № 11-442cap20) ВП ВС підтримала висновок ВРП про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності через затримку у виготовленні вмотивованих судових рішень та несвоєчасне передання їх копій для внесення до Єдиного державного реєстру

судових рішень, що охоплюється змістом пункту 2 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [41].

ВП ВС наголосила, що наявність у матеріалах справ супровідних листів із датами, що передують даті створення самого судового рішення в автоматизованій системі документообігу суду «Д-3», не є доказом фактичного виготовлення тексту судового рішення на відповідну дату. Створення супровідних документів є окремою процесуальною дією, яка хоча й повинна здійснюватися після формування рішення, однак технічні можливості АСДС «Д-3» дозволяють сформувати листи до створення самого документа. До того ж, ВРП не провела аналізу дат створення та змін цих супровідних листів у системі [41].

Суддя у своїй скарзі не заперечував фактів виготовлення рішень та/або передачі їх до реєстру з порушенням строків, передбачених законом, натомість посилався на надмірне навантаження та вжиття заходів для оперативного розгляду справ.

Однак, враховуючи результати розгляду дисциплінарного провадження, ВРП та її Дисциплінарна палата дійшли обґрунтованого висновку, що наведені доводи не доводять наявності об'єктивних обставин, які могли б виправдати значне порушення строків (від трьох до десяти місяців) у виготовленні повних текстів судових рішень та їх передачі до ЄДРСР.

Таке суттєве порушення процесуальних строків не лише порушує вимоги законодавства, а й зачіпає конституційне право особи на апеляційне оскарження, суперечить принципу обов'язковості судових рішень (особливо у випадках, коли їх неможливо виконати без тексту рішення), а також ставить під загрозу принцип правової визначеності та право на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [41].

Важливим аспектом, на якому зосереджує увагу ВС, є дотримання вимог обґрунтованості та пропорційності під час ухвалення ВРП рішення.

У межах справ щодо оскарження рішень ВРП, якими залишено чинним

рішення дисциплінарного органу про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, важливо оцінювати такі акти, зокрема, з точки зору їхньої обґрунтованості, неупередженості, розумності, своєчасності та пропорційності - відповідно до частини третьої статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України.

Одним із ключових критеріїв, що визначають обґрунтованість рішення за результатами дисциплінарного провадження, є необхідність врахування всіх істотних обставин, що мають значення для встановлення наявності або відсутності в діях судді ознак дисциплінарного проступку.

Згідно з пунктом 3 частини першої статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є така його поведінка, яка ганьбить звання судді або підриває довіру до судової влади. Йдеться, зокрема, про порушення моральних, етичних та професійних стандартів, недотримання норм суддівської етики, вияв неповаги до учасників процесу чи колег, а також невідповідність особистого життя судді його професійному статусу [50, с. 89].

Отже, сам факт формального недотримання певних норм або вимог не є достатньою підставою для притягнення судді до відповідальності - дисциплінарний проступок повинен полягати саме в такій поведінці, що компрометує звання судді та підриває авторитет правосуддя.

У разі відсутності належної аргументації щодо того, чому кваліфіковане діяння судді відповідно до зазначеної норми дійсно завдає шкоди авторитету судової влади, відповідне рішення дисциплінарного органу не можна вважати обґрунтованим.

Зокрема, постановою ВП ВС від 8 вересня 2022 року (провадження № 11-279сап21) залишено без змін рішення її дисциплінарного органу про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за допущення поведінки, що порочить звання судді та підриває авторитет правосуддя. Так, визнавши дії особи

дисциплінарним проступком, ВРП та її дисциплінарна палата не пояснили, у чому саме виявилось приниження звання судді або підрив авторитету правосуддя. Зі змісту інкримінованого діяння не випливає, що воно пов'язане з порушеннями у сфері моралі, доброчесності, незалежності, етичних стандартів, чи проявами неповаги до інших учасників судочинства [62, с. 91].

У світлі наведеного, ВРП не змогла належно обґрунтувати, які саме положення етичного кодексу судді, норми професійної поведінки були порушені суддею, який, перебуваючи без повноважень на здійснення правосуддя, не відвідував місце роботи. Водночас, у матеріалах немає переконливих аргументів, що дозволяли б зробити висновок про те, що така поведінка - формальне порушення трудової дисципліни - дискредитує всю судову систему, завдає шкоди репутації суддівського корпусу або має настільки серйозний характер, щоб вважатися діянням, яке ганьбить звання судді. І, навпаки, позиція відповідача не містить переконливої мотивації, чому фізична присутність на робочому місці судді, який фактично не виконує правосудчі функції, мала б стати підставою для підвищення довіри громадян до суду та забезпечення своєчасного захисту їхніх прав [41].

В іншій справі (№ 9901/388/21 від 15 червня 2023 року (провадження № 11-9заі23)) ВП ВС дійшла висновку про часткове задоволення позовних вимог щодо зобов'язання ВРП вжити заходів для поновлення позивача на посаді судді. Зокрема, ВП ВС постановила зобов'язати ВРП, у межах її компетенції, визначеної Законом України № 1798-VIII, та в межах реалізації своїх повноважень у сфері розгляду питань, пов'язаних із забезпеченням незалежності суддів та підтриманням авторитету правосуддя, вжити заходів, спрямованих на вирішення питання щодо можливості поновлення позивача на займаній посаді судді. За фактичними обставинами справи, позивач обіймав посаду судді військового місцевого суду Дніпропетровського гарнізону, з якої його у 2008 році було звільнено рішенням парламенту. Однак у 2020 році ВС скасував відповідний акт парламенту, визнавши звільнення незаконним [41].

Після цього, 15 червня 2021 року, ВРП ухвалила рішення № 1341/0/15-21, яким відмовила у звільненні позивача з посади судді військового місцевого суду Дніпропетровського гарнізону. А вже 15 липня 2021 року ВРП прийняла рішення № 1596/0/15-21, яким залишила без розгляду заяву позивача щодо його поновлення на посаді судді цього суду.

Водночас ситуацію ускладнює той факт, що військовий місцевий суд Дніпропетровського гарнізону наразі припинив своє існування. Через це керівник цього суду не має можливості видати відповідний наказ, необхідний для офіційного поновлення позивача на роботі.

Як зазначила ВП ВС, дії ВРП, яка відмовила у звільненні позивача, але водночас не вжила необхідних заходів для реалізації його статусу судді - ані самотійно, ані у відповідь на його звернення - не сприяють утвердженню незалежності суддів та зміцненню авторитету правосуддя [41].

На Вищу раду правосуддя покладено обов'язок вживати заходів щодо забезпечення авторитету правосуддя та гарантування незалежності суддів.

У справі № 800/278/17 ВП ВС розглянула питання дотримання конституційного принципу індивідуальної відповідальності при ухваленні ВРП рішення про звільнення судді [27, с. 68].

Суд наголосив, що процедура очищення влади, передбачена цим законом, встановлює заборону для окремих фізичних осіб обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування. Основна мета люстраційних заходів - відновлення довіри громадян до державних інституцій, зокрема до судової системи. Такі заборони, зокрема, стосуються осіб, які протягом не менше одного року у період з 25 лютого 2010 року до 22 лютого 2014 року обіймали посаду члена Вищої ради юстиції.

Люстрація має ґрунтуватися на принципах верховенства права, законності та індивідуальної відповідальності.

Суд першої інстанції встановив, що після припинення своїх повноважень у

ВРЮ особа звернувся із заявою про звільнення з посади судді Вищого адміністративного суду України у відставку ще 22 квітня 2016 року - тобто до того, як ВРП ухвалила рішення про його звільнення.

З урахуванням цих обставин та правової позиції ЄСПЛ у справі «Самсін проти України» (заява № 38977/19, пункти 57, 58), ВП ВС дійшла висновку, що звільнення особи з посади судді на підставі люстраційного законодавства не було виправданим у демократичному суспільстві та є порушенням права на повагу до приватного життя, гарантованого статтею 8 ЄКПЛ [41].

До того ж у ході розгляду справи не було встановлено фактів особистої участі особи у діях, спрямованих на узурпацію влади, підрив національної безпеки або грубі порушення прав людини. Отже, принцип індивідуальної відповідальності, як один із засадничих у застосуванні Закону України «Про очищення влади», не був дотриманий.

Таким чином, ВП ВС визнала наявність достатніх підстав для скасування рішення ВРП від 13 червня 2017 року № 1544/0/15-17, яким було ухвалено про несумісність статусу особи із посадою судді та його звільнення.

У справі № 800/186/17 (П/9901/338/18) ВП ВС, аналізуючи правомірність звільнення судді на підставі положень Закону України № 1682-VII, послалася на правову позицію Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), викладену у рішенні у справі «Самсін проти України» (заява № 38977/19, пункт 58). ЄСПЛ вказав, що в конкретних обставинах цієї справи застосування люстраційних заходів до заявника не відповідало вимогам демократичного суспільства [33, с. 134].

Враховуючи висновки ЄСПЛ (пункти 55–58 рішення), ВП ВС дійшла висновку, що звільнення особи з посади судді рішенням ВРП від 25 квітня 2017 року № 988/0/15-17 шляхом застосування люстраційних заходів не було обґрунтованим у демократичному суспільстві. Таке втручання порушує право позивача на повагу до приватного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Під час розгляду справи не було виявлено фактів, які б свідчили про індивідуальну відповідальність особи, зокрема його участь у діях або рішеннях, що сприяли узурпації влади колишнім Президентом України Віктором Януковичем, підриву національної безпеки чи порушенню прав і свобод людини. Тим часом одним із базових принципів застосування Закону України «Про очищення влади» є саме принцип індивідуальної відповідальності (частина друга статті 1 цього Закону) [41].

З огляду на позицію ЄСПЛ щодо відсутності обґрунтованої необхідності застосування до заявника люстраційних заходів у демократичному суспільстві, ВП ВС дійшла висновку про необхідність скасування своєї постанови від 31 січня 2019 року.

Водночас апеляційні скарги Міністерства юстиції України та ВРП суд задовольнив частково: рішення суду першої інстанції про визнання незаконним і скасування рішення ВРП від 25 квітня 2017 року № 988/0/15-17 щодо звільнення особи з посади судді Верховного Суду та скасування ухвали ВРП від 23 травня 2017 року № 1223/0/15-17 про залишення без розгляду заяви особи про звільнення у відставку залишено в силі, але з уточненням мотивувальної частини з урахуванням висновків ЄСПЛ у справі «Самсін проти України» [41].

Таким чином, судовий контроль відіграє важливу роль у формуванні нових підходів у діяльності дисциплінарних органів, спонукаючи їх до більш ретельного дотримання законності, об'єктивності та прозорості під час розгляду питань щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Під впливом судового контролю процедура ухвалення рішень цими органами стає більш відкритою та прозорою як для громадськості, так і для інших зацікавлених сторін.

Прозорість і відкритість процесу розгляду справ є важливими чинниками забезпечення принципів справедливості та демократичних стандартів у сфері правосуддя. Одним із ключових елементів відкритості є забезпечення публічного доступу до інформації про хід дисциплінарного провадження. Наприклад, у

постанові Великої Палати Верховного Суду від 17 січня 2019 року у справі № 11-1010сап18 було підкреслено необхідність забезпечення громадськості доступу як до матеріалів розгляду справи, так і до тексту ухваленого дисциплінарним органом рішення. Це надає можливість суспільству контролювати процес прийняття рішень та оцінювати дотримання законності та об'єктивності дій дисциплінарних органів [56, с. 89].

Окрім цього, відкритість розгляду дисциплінарних справ дає можливість сторонам у справі та їхнім представникам брати активну участь у процесі судового контролю, що, в свою чергу, підвищує рівень об'єктивності та законності прийнятих рішень. Присутність зацікавлених осіб сприяє виявленню можливих недоліків чи помилок під час розгляду справи.

Слід також відзначити, що під впливом судового контролю дисциплінарні органи стають більш відкритими до пояснення своїх рішень та готовими до діалогу з громадськістю. Вони можуть активно взаємодіяти зі ЗМІ та іншими зацікавленими сторонами, надаючи роз'яснення щодо своєї діяльності та мотивів прийнятих рішень.

Таким чином, під впливом судового контролю прозорість та відкритість у роботі дисциплінарних органів набувають особливо важливого значення, забезпечуючи дотримання вимог законності, об'єктивності та справедливості у сфері правосуддя. Реагуючи на результати судового контролю, дисциплінарні органи змушені переглядати свою практику та адаптувати діяльність відповідно до чинного законодавства, що є важливим кроком для забезпечення ефективної роботи системи правосуддя та збереження довіри суспільства до судової влади.

Одним із важливих напрямів адаптації дисциплінарних органів до вимог законодавства під впливом судового контролю є вдосконалення їхніх внутрішніх процедур та практик із урахуванням висновків судових рішень. Зокрема, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 14 червня 2018 року у справі № 11-386сап18 акцентовано увагу на необхідності удосконалення процесів збору доказів

та аналізу матеріалів дисциплінарної справи задля забезпечення законності та об'єктивності ухвалених рішень [41].

Важливо також відзначити, що під впливом судового контролю дисциплінарні органи переглядають свої підходи до розгляду окремих справ. Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 16 травня 2019 року у справі № 11-182заі19 підкреслювалась важливість ретельного аналізу конкретних обставин справи та врахування попередніх судових рішень при прийнятті рішень у дисциплінарних провадженнях [41].

Крім удосконалення процедур, важливим аспектом є підвищення професійного рівня працівників дисциплінарних органів. Проведення спеціалізованих навчань та програм підвищення кваліфікації сприяє кращому розумінню ними вимог чинного законодавства та удосконаленню їх практичної діяльності відповідно до законодавчих норм.

Таким чином, адаптація діяльності дисциплінарних органів до вимог законодавства та стандартів правосуддя за результатами судового контролю є важливим кроком на шляху до підвищення їх ефективності, законності та об'єктивності. Це, у свою чергу, позитивно впливає на рівень довіри громадськості до судової системи та сприяє зміцненню принципів демократії та правової держави.

Завдяки судовому контролю знижується ймовірність ухвалення дисциплінарними органами помилкових рішень, адже судовий нагляд забезпечує дотримання високих стандартів правосуддя, принципів справедливості та об'єктивності.

Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 17 січня 2019 року у справі № 11-1010сап18 особливу увагу приділено забезпеченню процесуальних гарантій та прав на захист під час розгляду дисциплінарних справ.

Судовий контроль дозволяє своєчасно виявляти недоліки та помилки у діяльності дисциплінарних органів, які можуть бути наслідком неналежного застосування норм права, недостатнього збору доказів чи порушення прав

учасників провадження. Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 3 жовтня 2019 року у справі № 11-638сап19 було наголошено на обов'язку дисциплінарних органів належно мотивувати свої рішення та неухильно дотримуватися принципів законності та об'єктивності [41].

Реалізація рішень суду, спрямованих на усунення виявлених порушень та недоліків у діяльності дисциплінарних органів, відіграє важливу роль у покращенні якості розгляду дисциплінарних справ та зниженні ймовірності допущення помилок при ухваленні рішень. Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 7 листопада 2019 року у справі № 11-123сап19 наголошувалося на необхідності суворого дотримання принципів об'єктивності та законності під час розгляду скарг на рішення дисциплінарних органів [41].

Отже, судовий контроль є важливим чинником підвищення якості діяльності дисциплінарних органів відповідно до загальновизнаних стандартів правосуддя та забезпечення ефективного захисту прав учасників дисциплінарного провадження. Це сприяє зростанню рівня довіри суспільства до системи правосуддя та утвердженню принципів демократії й верховенства права.

Особливого значення набуває співвідношення між автономією дисциплінарних органів та судовим контролем у їхній діяльності. Саме цей баланс визначає гармонію між самостійністю дисциплінарних органів у питаннях внутрішньої організації суддівського корпусу та необхідністю дотримання правових стандартів та відповідальності за ухвалені рішення.

З одного боку, дисциплінарні органи мають певну незалежність у процесі вирішення питань, пов'язаних із порушенням етичних норм, дисциплінарної відповідальності чи професійної поведінки суддів. Наприклад, Вища рада правосуддя України володіє повноваженнями щодо застосування дисциплінарних стягнень до суддів.

З іншого боку, судовий контроль виконує ключову роль у забезпеченні відповідності рішень дисциплінарних органів чинному законодавству та

гарантуванні дотримання прав суддів. Завдяки цьому суди мають можливість перевірити законність та обґрунтованість прийнятих дисциплінарними органами рішень. Наприклад, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 14 червня 2018 року у справі № 11-386сап18 було встановлено незаконність дій дисциплінарного органу, внаслідок чого його рішення було скасовано [41].

Варто підкреслити, що належний баланс між автономією дисциплінарних органів та судовим контролем є запорукою ефективного функціонування системи правосуддя. Автономність дисциплінарних органів сприяє збереженню незалежності суддів та ефективній саморегуляції їхньої професійної діяльності. Водночас судовий контроль забезпечує захист прав суддів, а також дотримання принципів законності, справедливості та об'єктивності.

Таким чином, взаємодія між автономією дисциплінарних органів та судовим контролем формує правову систему, яка сприяє підвищенню якості дисциплінарного провадження та зміцненню законності й об'єктивності в ухваленні рішень.

3.4. Удосконалення національної моделі судового контролю за законністю рішень про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності з урахуванням кращих практик зарубіжних держав

Питання ефективності судового контролю за законністю рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності є одним із ключових аспектів гарантування суддівської незалежності, верховенства права та правової визначеності в демократичному суспільстві. В умовах розбудови правової держави Україна не може залишатися осторонь міжнародних тенденцій у сфері захисту суддівського корпусу від необґрунтованого втручання, зловживань або політичного тиску. З огляду на це, важливим завданням є удосконалення національної моделі судового перегляду дисциплінарних рішень з урахуванням напрацювань та

стандартів країн з розвинуеною демократичною правовою системою [56, с. 91].

Національна система судового контролю за рішеннями дисциплінарного характеру щодо суддів зазнала позитивних змін, особливо після Революції Гідності та прийняття нових редакцій Законів «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя». Проте вона продовжує містити низку суттєвих недоліків:

- недостатня чіткість законодавства, оскільки поняття дисциплінарного проступку залишаються розмитими та допускають суб'єктивне тлумачення;

- формалізм судового перегляду, оскільки суд не завжди здійснює повноцінний аналіз обґрунтованості рішень, обмежуючись перевіркою формальних процедур;

- вузький обсяг доказування, оскільки адміністративне судочинство не дозволяє стороннім учасникам представляти альтернативні докази чи клопотати про повторне дослідження фактичних обставин;

- певна політизованість складу ВРП, що породжує сумніви в неупередженості прийнятих нею рішень, а отже – в ефективності подальшого контролю.

Ці фактори обумовлюють необхідність реформування системи судового контролю з орієнтацією на міжнародний досвід.

Кращими зарубіжними практиками у сфері судового контролю за дисциплінарною відповідальністю суддів для України є практики Франції, Німеччини, Італії, США.

У Франції дисциплінарні провадження щодо суддів загальних судів здійснюються Вищою радою магістратури. Її рішення можуть бути оскаржені до Державної ради, яка, діючи як адміністративний суд, здійснює повноцінний контроль як щодо процедурних порушень, так і щодо змісту рішення. Перевагами даної моделі є: поєднання дисциплінарного органу, де представлені і судді, і громадськість; широкі повноваження суду щодо перегляду обґрунтованості дисциплінарного стягнення; чітко визначені дисциплінарні порушення та стандарти етики [27, с. 72].

У Німеччині дисциплінарне провадження є елементом адміністративного права. Рішення дисциплінарних органів розглядаються спеціалізованими адміністративними судами, при цьому процедура є змагальною. Суд повною мірою досліджує докази, заслуховує сторони, може скасувати або змінити дисциплінарне покарання. Перевагами даної моделі є: автономність дисциплінарного процесу; суд має право змінити дисциплінарне стягнення, а не лише скасувати; чітко регламентований процес збору доказів [27, с. 56].

В Італії Вища рада магістратури розглядає дисциплінарні справи та приймає рішення. Судовий перегляд здійснюється Касаційним судом, який має право не лише перевіряти дотримання процедури, а й аналізувати правильність тлумачення норм та фактів. Перевагами даної моделі є: прозора процедура з відкритими слуханнями; сильна роль самоврядування суддів; повноцінний касаційний контроль [45, с. 126].

У США дисциплінарна відповідальність суддів розглядається на рівні штатів. Більшість штатів мають спеціальні органи (Judicial Conduct Commissions), а рішення можуть бути переглянуті Верховним судом штату. У деяких випадках передбачене також подання до федерального суду у разі порушення конституційних прав. Переваги даної моделі є: багаторівневий контроль; сильна суддівська саморегуляція; гарантовані конституційні механізми захисту [27, с. 74].

Оцінка чинної системи оскарження рішень щодо дисциплінарної відповідальності суддів засвідчує її часткову ефективність, але водночас - наявність низки системних прогалин, які створюють ризики політизації процесу та зниження рівня довіри до судової влади. З огляду на досвід зарубіжних країн, доцільно запровадити низку реформ, зокрема - інституційного, процесуального та організаційного характеру.

Одна з ключових пропозицій - створення окремого незалежного судового органу, який здійснював би перегляд рішень дисциплінарних органів щодо суддів. Цей суд міг би діяти у формі: Палати дисциплінарних справ при Верховному Суді

(з окремими процедурами, суддями з відповідною спеціалізацією); окремого дисциплінарного суду, на зразок судових палат у Німеччині чи у Франції.

Перевагами створення спеціалізованого суду є: зосередження практики в межах вузької спеціалізації; глибше розуміння етичних та професійних стандартів судової діяльності; зниження ризику упередженості чи тиску на суддів загальної юрисдикції; швидке формування сталої практики та правових стандартів. Судді цього органу повинні призначатися з числа досвідчених суддів, юристів-науковців і адвокатів із бездоганною репутацією; засідання повинні мати публічний характер, окрім випадків, передбачених законом; рішення мають публікуватися в повному обсязі з обґрунтуванням.

Сьогодні перегляд рішень ВРП відбувається Великою Палатою Верховного Суду. Доцільно впровадити дворівневу модель перегляду, коли: перша інстанція - спеціалізована дисциплінарна палата (суд), друга - Велика палата Верховного Суду або окрема касаційна дисциплінарна інстанція. Це дозволить виправити потенційні судові помилки та забезпечить справжню правову визначеність.

За зразком окремих штатів США та країн Західної Європи, доцільно створити незалежний наглядовий орган, який: мав би право ініціювати аудит дисциплінарного провадження; здійснював би оцінку відповідності рішень міжнародним стандартам; готував би щорічні звіти щодо діяльності ВРП та судового контролю за її рішеннями. Цей орган міг би діяти при Уповноваженому з прав людини або як окрема комісія з громадських експертів, колишніх суддів та представників академічного середовища [58].

Водночас для удосконалення національної моделі необхідно удосконалити норми законодавства. Пропонуємо передбачити наступні зміни до чинного законодавства:

- чітке законодавче визначення дисциплінарних проступків — із прикладами ситуацій, коли певна дія (чи бездіяльність) кваліфікується як порушення;
- конкретизація підстав для застосування кожного виду стягнення (як-от

попередження, догана, подання на звільнення);

- обов'язковість мотивування дисциплінарного рішення з наведенням доказів і правового аналізу.

Необхідно створити електронну базу рішень, подібну до Єдиного реєстру судових рішень, але саме для дисциплінарних рішень щодо суддів, що дозволить: забезпечити аналітику щодо застосування різних видів покарань; контролювати відповідність стандартам правосуддя; моніторити потенційно упереджену практику.

Для підвищення якості дисциплінарного провадження: регулярні тренінги для членів ВРП та суддів, які розглядають такі справи; поширення етичного кодексу судді, прикладів допустимої/недопустимої поведінки; підвищення рівня правової обізнаності серед громадськості щодо реального значення дисциплінарної відповідальності як гарантії незалежного правосуддя, а не як «карального» механізму.

Враховуючи наведені приклади, для удосконалення національного механізму судового контролю доцільно:

- розширити межі судового контролю, передбачивши можливість на рівні закону для повного судового контролю;

- закріпити чіткі критерії дисциплінарного проступку. Визначити їх у законі на підставі єдиних етичних стандартів, подібно до Кодексу суддівської етики у Франції;

- передбачити принцип змагальності, тобто забезпечити можливість скажнику оскаржувати рішення Дисциплінарної палати без надання згоди останньої;

- посилити роль громадянського суспільства, а саме: залучити представників громадськості до ВРП або створити окрему наглядову раду при ній із дорадчими функціями.

Запровадження вищезазначених заходів - це передусім створення єдиної

палати дисциплінарних справ, двоступеневого перегляду, посилення прозорості та гарантій сторін, що дасть змогу перетворити дисциплінарне провадження в Україні на дійсно ефективний, справедливий і неупереджений інструмент забезпечення стандартів поведінки суддів. Водночас воно стане важливим запобіжником від зловживань у системі правосуддя та гарантом недоторканості судової незалежності.

Оновлення національної моделі судового контролю за рішеннями про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності є не лише правовою, а й політичною та суспільною потребою. Система має гарантувати неухильне дотримання принципів справедливості, змагальності, незалежності та неупередженості. Україна може і повинна запозичити успішні елементи моделей країн Європейського Союзу та США, адаптуючи їх до національного контексту та правових традицій. Тільки за умови належного судового контролю можливе забезпечення реальної незалежності суддівського корпусу, збереження довіри громадськості до правосуддя та формування стійкої, демократичної системи правосуддя.

* * *

Розгляд судового контролю в контексті притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Україні дозволив сформулювати низку важливих теоретичних і практичних висновків:

1. Оскарження рішень дисциплінарних органів є важливим елементом забезпечення правового захисту суддів. Законодавство України передбачає можливість перегляду таких рішень у судовому порядку, зокрема у Верховному Суді як суді касаційної інстанції. Однак механізм реалізації цього права не завжди є ефективним через вузьке тлумачення меж судового контролю.

2. Межі судового контролю у справах про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності залишаються дискусійними. Наявна судова

практика демонструє тенденцію до обмеження втручання суду в оцінку фактів та висновки дисциплінарного органу, що може звужувати зміст судового захисту. Водночас важливо, щоб суд мав повноваження не лише перевіряти дотримання формальних вимог, а й оцінювати обґрунтованість рішень по суті.

3. Удосконалення національної моделі судового контролю вимагає запозичення кращих європейських практик, зокрема впровадження чітких критеріїв перегляду рішень дисциплінарних органів, підвищення прозорості процедур та створення однієї дисциплінарної палати.

5. У контексті євроінтеграційних прагнень України особливого значення набуває гармонізація національних процедур із міжнародними стандартами, що забезпечують справедливий розгляд дисциплінарних справ, рівновагу між незалежністю суддів та механізмами відповідальності, а також посилення довіри до системи правосуддя загалом.

Таким чином, судовий контроль за законністю рішень про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності має бути дієвим механізмом забезпечення законності, справедливості й захисту прав учасників дисциплінарного провадження.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши міжнародно-правові стандарти та правозастосовну практику, зокрема рішення ЄСПЛ, практику Великої Палати Верховного Суду, рішення Дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя, щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, можна зробити наступні висновки:

1. Міжнародні стандарти, що стосуються дисциплінарної відповідальності суддів, підкреслюють важливість поєднання незалежності судової влади з ефективними механізмами підзвітності. Документи ООН, Ради Європи, Венеційської комісії акцентують на тому, що притягнення судді до відповідальності має відбуватися лише у суворо визначених законом межах, з гарантією права на захист, неупереджений розгляд та право на оскарження. Міжнародні стандарти, зокрема Основні принципи незалежності судових органів, Європейська хартія про статус суддів, рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, встановлюють базові вимоги до дисциплінарного провадження: чіткість підстав відповідальності, дотримання процедурних гарантій, право на захист та незалежний перегляд рішень.

2. Практика Європейського суду з прав людини утверджує стандарти справедливого судочинства навіть у дисциплінарних провадженнях, визнаючи, що суддя як особа має право на розгляд його справи незалежним і безстороннім органом відповідно до статті 6 Конвенції. ЄСПЛ неодноразово наголошував на неприпустимості свавільного втручання в судову діяльність під виглядом дисциплінарних заходів. У практиці Європейського суду з прав людини сформовано сталу позицію, відповідно до якої дисциплінарне провадження проти судді підпадає під дію статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, навіть якщо його наслідком не є кримінальне покарання. Суд неодноразово наголошував, що такі справи повинні розглядатися з дотриманням принципів справедливості, рівності сторін, неупередженості органу розгляду, а також можливістю ефективного судового оскарження. ЄСПЛ у своїх рішеннях наголошує,

що судді повинні бути захищені від свавільного втручання в їхню діяльність, а дисциплінарна процедура має бути не лише законною, а й справедливою за змістом і формою. Особливий акцент зроблено на прозорості процесу, мотивації рішень та забезпеченні права бути вислуханим. Дотримання міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ є важливою умовою функціонування демократичної правової держави, оскільки дозволяє не лише гарантувати справедливе дисциплінарне провадження, а й підтримувати довіру громадськості до судової системи.

Таким чином, міжнародний і європейський досвід у сфері дисциплінарної відповідальності суддів окреслює рамки, в межах яких повинні діяти національні дисциплінарні органи, і водночас формує орієнтири для ефективного судового контролю за їхніми рішеннями.

3. Аналіз досвіду держав загальної системи права (зокрема США, Великої Британії, Канади) засвідчив, що судовий контроль за дисциплінарними рішеннями є важливим елементом гарантії належного правосуддя. У таких системах велике значення має прецедентна практика та участь спеціалізованих інституцій, що забезпечують перевірку законності дисциплінарних рішень.

4. У державах континентальної правової системи (Франція, Німеччина, Італія) судовий контроль здійснюється через адміністративні або спеціалізовані суди. Основна увага зосереджена на формальних аспектах процедур, правовій визначеності та дотриманні принципу законності, що сприяє підвищенню прозорості дисциплінарної відповідальності суддів. У державах континентальної системи права (Франція, Німеччина, Італія, Чехія) діє модель, у якій чітко закріплені повноваження дисциплінарних органів та судів. Як правило, рішення переглядаються в порядку адміністративного судочинства. Основний акцент робиться на дотриманні законності, формальної правильності процедури та відповідності санкції встановленим нормам. У системах континентального права важливу роль відіграють спеціалізовані органи, наприклад, вищі ради магістратури, які діють з урахуванням принципу розподілу влади та нагляду за суддівською

етикою. Судовий контроль тут виступає як остаточна гарантія правової обґрунтованості дисциплінарного рішення.

Таким чином, вивчення зарубіжного досвіду свідчить, що незалежно від правової системи, ефективний судовий контроль є ключовою гарантією законності й справедливості у дисциплінарному провадженні стосовно суддів. Цей досвід є цінним орієнтиром для вдосконалення національного механізму контролю в Україні.

5. В Україні на законодавчому рівні передбачено можливість судового оскарження рішень дисциплінарних органів стосовно суддів. Однак, практична реалізація цього механізму стикається з низкою труднощів. Складність процесуальних процедур, неоднозначне тлумачення норм. Особливої уваги потребує обмеженість меж втручання суду, який нерідко уникає оцінки змісту дисциплінарного рішення, зосереджуючись лише на формальних аспектах.

6. Аналіз меж судового контролю в українських умовах свідчить про їхню недостатню широту для здійснення повноцінного перегляду рішень дисциплінарного органу. Така ситуація може становити загрозу праву судді на справедливий і ефективний розгляд справи. Суд часто обмежується перевіркою процедурної правильності прийняття рішення, не вдаючись до аналізу його обґрунтованості та відповідності принципам справедливості. Це вимагає розширення критеріїв судового перегляду - не лише з формальних, а й з матеріально-правових підстав.

7. Судова практика щодо перегляду рішень Вищої ради правосуддя є непослідовною та нерідко суперечливою. В одних випадках суди демонструють реальну зацікавленість у захисті гарантій суддівської незалежності, в інших - схильні до надмірного формалізму, фактично нівелюючи змістовний перегляд дисциплінарних рішень. Така розбіжність підходів свідчить про нагальну потребу у виробленні єдиної, узгодженої правозастосовної практики в цій сфері.

8. Для вдосконалення національного механізму судового контролю доцільно

звернутися до кращих практик міжнародного та європейського досвіду. Зокрема, необхідним є:

- створення одного дисциплінарного органу з розгляду дисциплінарних спорів;
- розширення повноважень суду щодо оцінки змісту рішень дисциплінарного органу;
- забезпечення передбачуваності та прозорості дисциплінарної юрисдикції, що сприятиме підвищенню довіри до системи правосуддя.

Таким чином, ефективний судовий контроль у сфері суддівської дисциплінарної відповідальності є запорукою не лише захисту прав конкретного судді, але й утвердження принципу верховенства права та довіри суспільства до системи правосуддя загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2003. Т. 5: П–С. 736 с.
2. Баймуратов М.О. Міжнародне публічне право. Харків: Одиссей, 2008. 704 с.
3. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика : дис. ... докт. юрид. наук: Львів, 2004. 447 с.
4. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 2: Публічно-правова доктрина України / Ю.П. Битяк, Ю.Г. Барабаш, М.П. Кучерявенко та ін. ; за заг. ред. Ю.П. Битяка. Харків: Право, 2013. 864 с.
5. Європейська хартія про статус суддів, прийнята представниками європейських країн та учасниками зустрічі двох міжнародних асоціацій суддів у м. Страсбурзі 8–10 липня 1998 року. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_236)
6. Основні принципи незалежності судових органів : схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201
7. Рекомендації № (94) 12 Консультативної ради європейських суддів (КРЄС) «Щодо незалежності, ефективності та ролі суддів» (м. Страсбург, 23 листопада 2001 року). URL: <https://rm.coe.int/16806a1b6a>
8. Хартія Європейського Союзу про основні права від 7 грудня 2000 року. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
9. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз : дис. докт. юрид. наук : 12.00.10 / І.В. Назаров. Харків, 2011. 448 с.
10. Бринцев В. Д. Система організаційного забезпечення судової влади України : дис. докт. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2011. 520 с.
11. Конституція України: офіц. текст: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР із змінами і доповненнями. URL:

<http://zakon.rada.gov.ua>

12. Антонюк Н., Верба-Сидор О., Пашук Т., Рабінович С. Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика: монографія. Львів: Медицина і право, 2020. 249 с.

13. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів: Край, 2007. 178 с.

14. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком, 1997. 320 с.

15. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. ETS №005 Рим, 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

17. Пояснювальна записка до Європейської хартії про статус суддів від 10 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a46#Text

18. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства, Київ, 2015. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/eu_standarts_book_web-1.pdf

19. Аналітичний звіт європейські стандарти дисциплінарного провадження щодо судді. Проєкт «Право-Justice», жовтень 2023 рік. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/pravo-justice_report_on_disciplinary_proceedings.pdf

20. Левенець А. В. Дисциплінарна відповідальність у механізмі забезпечення доброчесності судді: національний та міжнародний контексти. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2023. Т. 25. Вип. 1. С. 27–31.

21. Висновок № 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судової влади та незмінюваності суддів. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/opinion_1-18.pdf

22. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють

професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf

23. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Олександр Волков проти України» від 09.01.2013 р. (заява № 21722/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text

24. Бангалорські принципи поведінки суддів. Схвалено резолюцією Економічної і Соціальної Ради ООН №2006/23 від 27 липня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67/conv/print

25. Загальна (Універсальна) хартія судді, ухвалена 17 листопада 1999 р. Центральною Радою Міжнародної Асоціації Суддів в Тайпеї (Тайвань). 17 листопада 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j63#Text

26. Бойко А. М. Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави і процедури. Практичний посібник. Київ : USAID, 2021. 200 с.

27. Міжнародні стандарти незалежності суддів: зб. документів. Укл. А. Г. Алексеєв. Київ : Поліграф-Експрес, 2008. 184 с.

28. Стратонов В., Рибалко В. Дисциплінарна відповідальність суддів за порушення засад рівності та змагальності. *Юридична психологія*. 2023. №1 (32). С. 16–22. <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/view/1565/1557>

29. Roagna, I., 2014. *Zashchita prava na uvazhenie chastnoj i semejnoy zhizni v ramkah Evropejskoj konvencii o zashchite prav cheloveka* = [Protection of the right to respect for private and family life under the European Convention of Human Rights]. Voronezh: Firma “ELIST”.

30. Огляд практики європейського суду з прав людини 2018. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Short_Survey_2018_UKR.pdf

31. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Куліков та інші проти України» від 19.01.2017 р. (заяви № 5114/09 та 17 інших). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_b94#Text (дата звернення: 29.04.2024).

32. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Денісов проти України» від 25.09.2018 р. (заява № 76639/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c96#Text.

33. Бойко А. П. Суддівське самоврядування та дисциплінарна відповідальність суддів: монографія. Київ: Юридична думка, 2018. 304 с.

34. Верба-Сидор О. В. Дисциплінарна відповідальність суддів у контексті європейських стандартів. Харків: Право, 2019. 212 с.

35. Гришук В. К. Судова влада і правосуддя: монографія. Львів: Львівський нац. ун-т, 2020. 368 с.

36. Антонюк Н. С. Судовий контроль за рішеннями Вищої ради правосуддя: практика Верховного Суду. Київ: КНТ, 2021. 144 с.

37. Куйбіда, Р. О., Хавронюк, М. І. Незалежність суддів: міжнародні стандарти та українська практика. Київ: Факт, 2017. 248 с.

38. Пашук, Т. В. Дисциплінарна відповідальність суддів: проблеми нормативного регулювання та реалізації. Одеса: Фенікс, 2016. 180 с.

39. European Charter on the Statute for Judges. Strasbourg, 1998. P. 167.

40. Reczkowicz v. Poland. Judgment of the ECHR, 2021. Application №. 43447/19.

41. Верховний Суд України. Огляд практики розгляду справ щодо дисциплінарної відповідальності суддів. Київ: ВС, 2022. 96 с.

42. Judicial Councils Reform and Judicial Conduct and Disability Act of 1980 (USA). P. 167.

43. Judicial Conduct Investigations Office (JCIO). Annual Report 2023–2024. – London, 2024. P. 345.

44. Canadian Judicial Council. Procedures for Dealing with Complaints. – Ottawa, 2023. P. 532.

45. Judges Act. Canada. Consolidated Acts. – Ottawa: Department of Justice, 2023.

P. 321.

46. Deutsches Richtergesetz (DRiG) – Germany Judiciary Act. – Berlin, 2023. P. 178.

47. Дисциплінарна практика Вищої ради правосуддя і судова практика в дисциплінарних справах стосовно суддів в 2019–2020 роках : аналітичний звіт з рекомендаціями за результатами моніторингу ГО «Центр демократії та верховенства права». Київ, 2021.

48. Мірошніченко А.М. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів): науково-практичний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 120 с.

49. Documents of the Consultative Council of European Judges = Документи Консультативної ради європейських суддів / упоряд. А. О. Кавакін. 3-тє вид., допов. Київ: Видавничий Дім «Патіо Деціденді», 2020. URL: <https://rm.coe.int/3-edition-docs-ccej-final/1680a06e89>.

50. Judicial Independence in Transition / ed.: A. Seibert-Fohr, L. D. Muller, D. Zimmermann, E. K. Schmidt, S. Klatte. Springer Science & Business Media, 2012. P. 88-95.

51. Паришкура В. В. Юридична відповідальність суддів в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.10. Харків, 2017. 231 с.

52. Bundesbeamtengezet (BBG), Ausfertigungsdatum: 05.02.2009. URL: http://www.gesetze-iminternet.de/bundesrecht/bbg_2009/gesamt.pdf

53. Іщенко О., Самофал М. Особливості правового регулювання притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Литовській Республіці. *Слово Національної школи суддів*. 2013. № 1. С. 60–67.

54. Міжнародні стандарти у сфері етики та поведінки суддів. *Юридичний журнал*. 2010. № 10. С. 75–109.

55. Матеріали семінару «Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні», організованого Вищою радою правосуддя за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя» 25 травня 2017 року у місті Києві. Програма USAID реформування сектору юстиції «Нове правосуддя».

56. Василенко В. М. Дисциплінарна відповідальності суддів України: підстави, порядок та особливості дисциплінарного провадження. *Право і Безпека*. 2011. № 3. С. 88–92.

57. Подкопаюв С. Про дисциплінарну відповідальність суддів. Юстиніан: інформаційний веб-сайт. 2016. URL: <http://justinian.com.ua/article.php?id=1778> (дата звернення: 29.04.2024).

58. Мещерєкова Н. Дисциплінарна відповідальність суддів. Лісасофт: інформаційний веб-сайт. 2016. URL: <http://www.licasoft.com.ua/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=245763&menu=360369>

59. Назаров. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: генезис та порівняння: монографія. Харків: вид-во «ФІНН», 2011. 354 с.

60. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія. Харків: Право, 2008. 304 с.

61. Особливості конфлікту інтересів у діяльності судді та рекомендації щодо його запобігання і врегулювання у типових ситуаціях: посібник на допомогу судді. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua/>

62. Куценко Т. Р. Особливості дисциплінарної відповідальності судді як спеціального суб'єкта трудового права. *Правова позиція*. 2022. № 1. С. 90–94.

63. Узагальнення практики розгляду Вищою радою правосуддя та її дисциплінарними органами дисциплінарних справ щодо суддів (за матеріалами справ 2017–2021 років) оприлюднено Вищою радою правосуддя відповідно до рішення від 14 грудня 2023 року № 1315/0/15-23. Київ : Вища рада правосуддя, 2023. 268 с.

64. Бондарчук Р. А. Зарубіжний досвід реалізації процедури притягнення судді до дисциплінарної відповідальності та напрями його впровадження в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021. № 51. С. 60–64.